

Церква і Нарід

ДВОТИЖНЕВИК, ПРИСВЯЧЕНИЙ ЦЕРКОВНИМ
І ЦЕРКОВНО-ГРОМАДСЬКИМ СПРАВАМ.

Рік III.

Кременець, 15 листопада 1937 р.

Ч. 22

АРХІЄПИСКОП АЛЕКСІЙ.

Слово на день Св. Архистратига Михаїла.

Сьогодні, браття і сестри, ми святкуємо на честь Св. Архистратига Михаїла і прочих сил безплотних і тим святкуванням побуджуємося не тільки до молитовного єднання з ними, але й до розважання про велике значіння для нас усіх Святих ангелів взагалі й особливо Св. Архистратига Михаїла. Вже те одно, що в кожний понеділок ми, по заповіді церковній, прославляємо святих ангелів, свідчить про їх велике значіння, бо і дійсно вони, як первостворені й первородні в Церкві (Євр. XII, 23) і найближчі до престолу Всевишнього (Апок. VIII, 3—4), займають перше, після Божої Матері, місце в сонмі святих Божих.

По природі своїй свв. ангели — духовні істоти, одарені свободою, розумом, високим ступінем сили і могутности, а у відношенні до нас являються провозвістниками волі Божої, чому й називаються ангелами. Їх кількість відома Єдиному Богу, а слово Боже говорить нам тільки, що їх „тисячи тисяч і тьми тем“ (Апок. V, 11). Свв. ангели сотворені Богом раніш не тільки чоловіка, а і видимого світу, і знаходяться всюди, а переважно на небі, де Бог одкриває для них славу Свою. Тому-то їх пізнання незмірно великі, в порівнанні зі знанням людським, як також незмірно велика і могутність свв. ангелів, які можуть творити такі діла, що перевищують сили природи і для нас являються чудесними, як не раз свідчить про те Слово Боже старого й нового заповіту.

Діяльність свв. ангелів виявляється в прославленні совершенств Божих і у виконанні волі Божої, особливо в ділі спасіння людей, бо вони, по запевненню Слова Божого, суть служебні духи, які послані нам для спасіння (Євр. I, 14). Вони служать людям, як старші — дітям, як здорові, бо утвердилися в добрі, — недужим, ласим на гріх, як свободні від гріха — вязням його, як видючі — сліпим, і про це служення свв. ангелів говорить нам уся священна історія обох заповітів.

О, як же невимовне милосердя до нас Создателя нашого, що дав нам в ангелах Своїх могутніх і скорих заступників! Яке відрядне заспокоєння повинна відчувати душа чоловіка в певности, що серед хвилювань лукавого і суетного життя його на землі кожний крок його оберігається, що Сам Господь заповідає ангелам Своїм сохранили його на всіх шляхах його (пс. XC, 11).

І хто з нас — людей не почував в серці своєму і не доба-

чав в досвідах свого життя тої невидимої помочи свв. ангелів - охоронителів! Бо кожному з нас наданий від Бога ангел-хранитель, який береже душу і тіло наше, ум, волю і совість нашу від усього дурного і злого, а направляє нас на усе добре. І дійсно, в тяжких скорботах, в спокусах гріховних, в нещастях і змінах долі нашої на землі — єдине заспокоєння правдиве, захист і спасіння ми можемо мати від свого ангела-охоронителя, коли тільки ми самі не віддаємо його від себе своїм невір'ям, байдужністю і впертістю в гріхах.

Правдиве слово св. Йоана Богослова, що „увесь світ во злі лежить“ (Йоан. I, 5, 19). Звідусіль ми оточені підступами ворога нашого спасіння, котрий то в постаті змія зводителя підкрадається до нас соблазнами різних прелестей і розкошів, то відкрито нападає на нас, як лев рикаючий, що шукає, кого б проковтнути (I Петр. V, 8). Перед тим ворогом ми були б беззахистними, коли б підступам ворожим не протиділяли сили небесні, які охороняють нас і відвертають від нас силу зла. Ворог нашого спасіння користує з усього, особливо зі страждань і нещасть наших. Він, як це відомо з історії страждань Іова Праведного, завжди готовий обернути наші нещастя і страждання на погибель нашу, стараючися викликати в нас нарікання на Самого Бога і довести чоловіка до розпачі, але і „ангел Господень ополчається навкруги боячихся Бога і вибавляє їх“ (пс XXXIII, 8). Своєю могутньою силою він одвертає ворожі напади, ослаблює силу нещастя і зберігає чоловіка посеред навіть вогненної спокуси.

Охоронне служіння небесних сил обіймає усе життя чоловіка, від колиски до могили. Особливо в дитячих літах, коли чоловік буває слабим і беззахистним, частими і вражаючими, бувають випадки спасіння від бід невидимою силою св. ангела-охоронителя. І дійсно, хто з нас не бачив, чи не чуз про випадки чудесного вибавлення дітей від нещасть, які загрожували їхньому життю. Майже в кожній родині храниться пам'ять про подібні випадки, а коли б ми взагалі були уважливими до обставин нашого життя, то легко переконувалися б в безперестаному, хоч і невидимому, служінні нам свв. ангелів.

І те служіння переважно направлено, щоб охоронити нас від гріхів. Гріх зароджується в душі чоловіка непомітно, таячися в ній, як іскра під попелом. Ворог нашого спасіння старається роздмухати цю іскру і часто досягає своєї цілі, так що чоловік вже готовий простягнути свою руку на неправду і переступство, алеж ось в ньому починається якась несподівана переміна, пробуджується сумління, мерзотним стає для нього задумане діло, і він відвертається від зла. Що це, як не діло ангела-охоронителя, що стереже душу чоловіка від гріхопадінь?! Приклади преподобних — Марії Єгипетської, св. Євдокії і св. Пелагії свідчать яскраво, як часто такий скорий зворот на шлях чеснот буває з самими застарілими грішниками. Серед найсильнішого розпаду гріховних пристрастей раптом відчуває грішник в собі незвичайний поклик до покути, і темна глибина порочної душі його несподівано озаряється світлом, яке дає йому бачити свою моральну нікчемність і надає рішучості й сили до боротьби з

гріхом. Все це діється по волі Божій, при допомозі святих ангелів.

Особливо потрібною буває та допомога для чоловіка в останні хвилини його життя, в час розлуки його з ним. В страшний час смертний всі родичі і други залишають чоловіка, не будучи в силах допомогти йому, а тільки один ангел хранитель являється в той час його заступником і утішителем. Він, як вчить Св. Церква наша, „світло предстоїть тоді, яко красен добротою, солодкий, веселий і сонцеобразний, єселяя надію спасіння, отемля страх“. Він простягає над вмираючими „свої світлі і пресвященні крила“, захищаючи душу від гірких ворогів, що шукають її возхитити. Під тим могутнім захистом без страху проходить душа чоловіка і „через митарства лютого міродержця“, який користує з послідніх зусиль погубити грішну душу.

Ось, яке велике значіння мають свв. ангели для нас своїм святим служенням в ділі нашого спасіння, а найбільше серед них значіння має св. Архистратиг Михаїл — цей „ратоборець“ за славу Творця, за спасіння людей, за Св. Церкву, котрий воспівається в Церкві, як „ангельськія воїнства к істребленію зла направляяй“, яко „ангелів і архангелів Начальник“ (Апок. XII, 7).

В піснях церковних Св. Архистратиг Михаїл вихваляється, як „найближчий созерцатель Божої неизреченої красоти і доброти“, як „совітів Пресвятої Тройці приіскренний таїтник“, як „предвічник судеб Тройчеських вірний ісполнитель“; в Ньому найбільше „світліється слава Творческія десниці“, а тому і не дивно, що Він — ревнитель Божої слави як на небі, так і на землі, во всіх творіннях Божих. Сам „в істині і правді на віки благодатію Божією утвержденний“. Він, це — Він „став противу дишашого злобою прегордого Денниці“ — цього першого грішника серед створінь Божих, і низчерг його, як блискавку, з небес, про яке низверження сказав ученикам і Сам Господь (Лк. X, 18). Через нього „духове злоби даже до ада низложишася“, після чого „мир і тишина на небеси водворишася“. Сам „ніколіже силами зла побіжденний“, Він являється „в час смерти від злих духів хранитель“. О, яка в цьому втіха для усіх віруючих!

В охороні від злих духів і направленні ангельських воїнств на знищення зла і виявляється найбільш служення Св. Архистратига Михаїла в ділі спасіння людей, як в Старому Заповіті, так особливо у Новому. Але священна історія багата прикладами й осібною його служення, бо Св. Архистратиг Михаїл був „високим посередником Закона, рукою Мойсея на Синаї данного“ (Євр. II, 2 і Дн. VII, 38,53); у Нього „судії і вожді Ізраїлеви силу і покров обрїтаху“ (Суд. VI, 11 — 12; 2 Цар. XXIV, 16—17); через Нього „пророки і первосвященники дар вїдївнїя від Бога приїмаху“ (III Цар. XIX, 6—7; Числ. XXII, 22—35); це Він поразив фараона з воїнами і колесницями, водив юдеїв в пустині (Суд. II, 1; Ісх. XIV, 19 — 20), стояв перед Ісусом Навином, (Ісус Нав. V, 13 — 15), провозвістив народження судії Самсона, (Суд. XIII, 21.), вгасив для отроків полумя печи Вавилонської; (Дан. III, 49,95), поразив многі тисячі воїв Сеннахирима (Ісх. XXXVII, 36), укріпляв благочестивих Маккавеїв (I Мак. VII, 41; 2 Мак. XV, 23), поразив

нечестивого Ілїодора в храмі (2 Мак. III, 25), це Він, нарешті, виспівується в піснях церковник, як „язичеських кумирів істребитель”, як „грізний клянущихся всуе отмститель”, як „чистоту боговідіння в Старому Завіті сохранивий”.

Для всіх людей Св. Архистратиг є „в бідах великий помічник, царствам земним заступник і хранитель (Дан. X, 21), богобоязненних законодавців тайної премудрости снабдитель, народних треволненій усмиритель, противящихся власти скорий низложитель, во время благопотребно на висоту власти предивно поставляяй, а про дерзких і недостойних с висоти сили і слави незримо низлагаая” і навіть для спасіння людей „возмущеніє стихій міра видимого незримо укрощаяй”.

Особливо ратобортує Св. Архистратиг за Церкву Христову і справедливо прославляється, як „правия віри і богочитанія насадитель, провозвістникам Євангелія нестомлений споспільник, ворогам віри і сопротивникам Св. Церкви противоборник, ересей і розколів іскоренитель, глумящихся над таїнствами св. віри молнієносний каратель, злочестивих обичаїв упразднитель, християнських подвижників і страстотерпців укріпитель, підземлющим брань на духів злоби дивний споборник, а ізнемогаючим в іскушенія і напастях віку сего кріпкий помічник”. І це — не слова тільки побожного риторизму, бо історія Церкви на своїх сторінках зберегла не мало прикладів, як дивно і мощно служить для слави Церкви Святої і спасінню людей Архистратиг Божий. Досить тут спам'ятати хоч чудо в Хонех і про афонського отрока, в глибину морську сребролюбцями поверженого і св. Михаїлом невредимо в обитель Дохіярську принесеного.

І в конечних судьбах розумних створінь Божих велику участь приймає Св. Архистратиг, бо через Нього і „сатана со ангели його в озеро огняне на віки повергнеться”, і „в день останній вибранні від усіх кінців землі мають зібратися”, і „праведні в оселі Отця Небесного мають преславно водворитися”, а „грішні огню відчому предані будуть”.

Ось так св. Михаїл і усі свв. ангели близькі до нас, ось так багато вони благотворять нам задля блаженства нашого. Вони радісно дбають про спасіння людей, бо сам Господь освідчив, що „радість буває у ангелів Божих об одному навіть грішникові, що кається” (Лук. XV, 10).

Подякуймо ж Богові, що дав нам в свв. ангелах так благодійних, сильних і скорих заступників і помічників. Памятаючи про те, що при кожному з нас є ангел хранитель, котрий завше бачить наші вчинки, радується, коли ми в добродійстві перебуваємо і тужать при гріхопадіннях наших, постараємося зберегти себе не тільки від злих діл, а й намірів. Будемо памятати, що злими вчинками ми відганяємо від себе свв. ангелів, як дим відганяє пчл. А щоб не сталося з нами такого нещастя, треба усім нам наслідувати ту ревність до слави Божої, яку має і виявляє завжди св. Архистратиг Михаїл. Будемо усердно молитися, щоб дух ревности по славі Божій, який в св. Архистратигі обрїтається, не оскудївав і в нас, які звиваємо: Радуйся, Михаїле, великий Архистратиге, зо всіма небесними силами. Амінь.

І ВЛАСОВСЬКИЙ.

Юнацькі церковні братства в старовину.

Про славні братства нашої церковної старовини XVI—XVII в. дуже часто згадується в сучасних нам церковних рухах в житті і проблемах життя Православної Церкви в Польщі. Поруч з величанням братств, їхньої церковно-історичної ролі і значіння, як виразу наших церковно-соборницьких традицій, не бракує в церковній публіцистиці наших днів і протилежних голосів — суворой критики братств, права яких і домагання переходили мовляв границі дозволеної участі мирян в справах Церкви. А це привело до положення в ній, сформульованого ще сучасником братств Касіяном Саковичем в словах: „в братствах non clerus populum, sed populus clericum dirigit“, що в свою чергу спричинилося ніби до витворення посеред ієрархії настроїв в унії з Римом шукати захисту й спасіння від „церковного республіканізму“ православних братств. Чи так воно дійсно було, не збираємося зараз це питання докладно досліджувати. Думаємо однак, що не знайдемо більш авторитетного цінителя ролі братств, як сучасник їхнього розцвіту в XVII в. митрополит Петро Могила. А він, що сам з широкою автономією церковних братств послідовно боровся, так висловився в листі до Сильвестра Косова, єпископа мстиславського: „Коли б не зберігся в братствах до сього часу оцей клейнот Ставропігії, то вже давно б апостати зі своєю унією усюди розвінули б хоругви“*). Думаємо далі, що хто в глибокій задумі застановляється над життям і проблемами Православ'я в Речипосполітій та широкі прагне добра Православній нашій Церкві, той признає, що краще було б нам і тепер, у XX віці, мати такі освячені традицією церковно-народні братства, які мали наші прадіди в Речипосполітій XVII віку.

Теперішні наші братства (і сестрицтва) по парафіях трудно навіть порівнювати з тими історичними братствами давньої Українсько-Білоруської Православної Церкви в Польщі. У Волинській єпархії в р. 1936 було 592 братств і сестрицтв по парафіях, а число членів в них до 50 тисяч. Однак численні ці братства не уявляють з себе яких правних чи навіть правильних організацій, існують вони більше по звичаю, а не на основі статуту, бо й статуту того, признаного цивільною владою, досі нема: т. зв. „Нормальний статут православних церковних братств, затверджений Св. Синодом 1 липня 1926 року“, не був затверджений, як виникало б з арт. 19 Тимчасових Правил від 30. I. 1922 р., Міністром Ісповідань і Народної освіти. Братства здебільшого не мають керуючих органів управління, не мають принятих бюджетів, а діяльність їх дуже обмежена, зведена виключно майже до церковно-обрядового характеру: прикраси храму Божого, придбання церковних річей, почесного тримання братських свічок в час богослуження. Навіть харитативна діяльність братств дуже й ду-

*) „Кієвській Митрополит Петр Могила и его сподвижники“. С. Голубева. Київ. 1898. т. II. стор. 501.

же незначна. Само духовенство називає їх „свічковими” братствами та давно вже каже про необхідність їх реорганізації.

Розуміється, що такий стан і характер братств при наших парафіяльних церквах не в наші часи витворений. Дозволимо собі навести на цю тему слідуєчі міркування ще з 1862 року знаменитого київського протоієрея П. Лебединцева зі статті його „Братства“ в „Київських Епархіяльних Відомостях”: „Крѣпостное право с его печальными принадлежностями и послѣдствіями было первой, но не единственной причиной упадка братств. Новый для присоединенного края порядок уѣздного управления имѣл также в этом дѣлѣ свою долю участія. Становые пристава, сосредоточивая в своих руках всякое общее и частное судоразбирательство, начали преслѣдовать всѣ старинныя общинныя учрежденія и обычаи поселян, одним словом все, что носило еще на себѣ какую-нибудь тѣнь общины, собранія, самоуправленія и общественнаго суда. Братскій суд тогда казался самоуправством, своеволіем, братскія сходки — опасными собраніями, братскіе обѣды и соченіе меду — бражничеством, корчемством, наносившим ущерб помѣщикуему скарбу, самое наблюденіе братства за чистотою нравов угнетеніем слабой невинности. При этом новом порядкѣ, при таких новых отношеніях, что оставалось на долѣ уцѣлѣвших братств? Им почти нечего было дѣлать, да и не на что. Возможно было одно: присутствовать при „богослуженіи с собственными свѣчами да устраивать братскіе обѣды в храмовые и поминальные дни. До такого обнищалаго вида дошло наконец знаменитое нѣкогда учержденіе братств!“*) Оці слова, написані 75 років тому, ясно вказують генезу теперішніх наших „свічкових” братств.

Заслуговує далі найпильнішої уваги те, що й ці свічкові сучасні братства є ділом старшої генерації парафіян, з якою навіть ця форма релігійно-обрядового єднання може відійти ступнево в історію, коли зважимо ширення антицерковних течій посеред поколінь молодших. Старання пригорнути молодь до участі в братствах ледве помічаються в церковно-парафіяльному житті і мають дуже спорадичний характер. Випадки заснування „Братств молоді“ чи „діточих брацтв” у Волинській, напр., епархії можна порахувати мабуть на пальцях одної руки. А як видно, напр., з одного докладу про релігійне виховання молоді, уміщеного на сторінках нашого журалу (див. „Ц і Н”. ч. 19 б. р. стор. 638), ясного уявлення ролі і завдань „братств молоді“ бракує іноді і самому сучасному душпастирству, хоч, з другого боку, в справозданнях о.о. благочинних чути уважливі голоси з місць про крайню потребу й крайній час організації в братства нашої молоді. А між тим наша церковно-братська старовина мала, поруч з братствами старших, і братства юнацькі, або, як називались вони, „братства молодшія“ чи „младенческія“, які так само, як і братства старші тодішні, не в одному могли б бути прикладом та заохочуванням до відродження добрих традицій в національно-релігійному й моральному вихованні сучасної молоді.

*) А. Папков. Братства. 1900. стор. 290—91

I.

Проблема відносин поміж батьками і дітьми, на великі труднощі у розв'язанні якої особливо скаржаться нині, є, розуміється, вічною проблемою. Тільки гострота її, в залежності від темпу життя, змін в структурі його в житті громад, держав і народів, відчувається різно. Була та проблема і в добу релігійних рухів і національно-релігійної боротьби в XVII віці в житті нашого народу. Р. 1614 Александрійський патріярх Кирил у посланні до Львівського православного братства писав: „Наступить, знаю, час такий, коли в домах ваших один з другим не матимуть згоди, та буде так, що батько інакше буде розумувати і вірити, а син інакше. І буде, як те Письмо каже, останній обман гірший ніж перший"... І патріярх Кирил Лукарис повчає братчиків старших аби вони, знаючи, як хитро сини їхні „увожені суть“, стереглися, того та постаралися, щоби „до того не приходило“*).

Виховавчими інституціями для тогочасної молоді, крім шкіл, які утримували тоді здебільшого старші братства, і були власне братства юнацькі. Східні патріярхи й Київські митрополити та місцеві єпископи дбали про ті братства та благословляли їх заснування, подаючи вказівки для їх організації і провадження.

Історичні документи XVII в. говорять про велике число цих юнацьких брацтв, розкинутих на просторах Речипосполитої, заселених православними українцями та білорусами. Так, в Києві існувало таке юнацьке братство при Київському Богоявленському братстві з благословенства Феофана, патріярха Єрусалимського, який в грамоті від 17 травня 1620 р. писав: „По проханню братів, ревнителів блага, для більшого поширення слави імени Господа, давши згоду на заснування при ньому (старшому братстві), у сім богоспасаємім м. Києві, *Братства молодшого, одноступного і слухняного в Господі старшому братству, за прикладом інших блачестних братств, що знаходяться по багатьох містах держави великого государя, короля Польського, ми таке благословили**)*...

Р. 1632 засновано було, з благословенства Київського митрополита Ісаї Копинського, юнацьке братство св. Юрія в м. Луцьку, при Луцькому Чеснохресному братстві. Грамотою Гедедона Балабана, єпископа Львовського, від 9 грудня 1606 р., засновано було „братство младечеське“ в Замості, при старшому братстві Миколаївському; пізніше це „братство молодше церкви замоської“ стало Покровським, в честь Покрови Божої Матері***). В Люблині на початку XVII в. існувало молодше братство спільно зі старшим при Люблинській церкві Спаса-Преображення. В Галичині юнацьке братство існувало з 1633—34 р. при монастирі св. Онуфрія на передмісті Львова; підпорядковане воно було Львівському Ставропигіяльному; митрополит Петро Могила благосло-

*) С. Голубев. Ор. сіт, т. I, стор. 204.

***) „Памятники Киевской Комисии для разбора древних актов“. Киев. 1852. т. I, 121.

***) „Киевская Старина“, 1882. т. III. стор. 156.

вив це юнацьке братство грамотою 3 лютого 1645 р. *) В другій половині XVII в. юнацькі братства в Галичині, крім названого у Львові, існували в Рогатині — Св. Духовське, в Тарнополі — Св. Троїцьке, в Станиславові при церкві Введення, в Куликові при Успенській церкві і др. Із юнацьких братств на Білорусі найбільш відомі: Минське братство молодше, що мало своїм патроном св. Йоана Хрестителя, а благословено було р. 1620 грамотою Феофана, патріярха Єрусалимського; Могилевське, при монастирі Св. Йоана Богослова, з 1669 р., що мало своїм патроном святителя Николая; Віленське при Св. Духовським братстві „братство студентське“ (братської школи) з 1651 р. в честь свв. Константина і Єлени, яке мало багато щедрих офіродавців на його цілі, про що свідчить цілий ряд записів на те молодше братство, зібраних в „Актах Віленської Комісії“ (т. IX і XI).

II.

Юнацькі братства існували переважно на статутах братств старших, при яких вони засновувались. „Оцим посланням нашим, — писав в грамоті до Київського братства патріярх Єрусалимський Феофан, — благословляємо і наказуємо, щоб ті, хто впишеться до цього Брацтва (молодшого), твердо стояли у вірі і мали устрій згідно з порядком братства старшого“... Благословена грамота єпископа Гедеона Балабана молодшому Замостському братству слово в слово згідна з його ж грамотою, на заснування старшого Замостського брацтва при церкві св. Николая**). Окремий статут затверджено було р. 1632 митрополитом Ісаїєю Копинським для Луцького братства св. Юрія. Статут цей („Пам'ятники Київської Комісії“, т. I стор. 121—131) і благословенство митрополита для Луцького юнацького брацтва яскраво свідчать, яке велике значіння вища православна влада надавала тоді цьому церковно-релігійному рухові посеред молоді і з якою повагою та сердечністю ним опікувалась.

Завдання юних братчиків, коли праця їх базувалась на статутах старших братств, були в засаді ті ж самі, що і братчиків старших. Це були союзи молоді, перш усього в цілі взаємного церковно-релігійного виховання. Вони мали свої встановлені служби Божі, на яких обов'язані були усі братчики бути, свої річні свята братські; повинні були приступати до Св. Причастя (переважно чотири рази до року), маючи при тому свого духовника, як каже про це митр. Ісаїя Конинський в благословенстві Луцькому юнацькому братству: „А для сего необхідно вибрати одного розсудливого отця духовного і вповні його поважати“. Молоді братчики і сестриці дбали про красу в своїх церквах. „Усі внески і прибутки повертаються на прикраси і величність нашого храму во імя Св. Николая. Згідно постановляємо і бажаємо, щоб перед місцевим образом Святителя Николая щорічно від нас самих свіча ставилась, яка б кожного року була двічі

*) С. Голубев, т. II. Приложения, стор. 309—310.

**) Киевская Старица. 1882 т. III. Документы братства в Замостья. Стор. 153—156.

оновлена,—читаємо в статуті Могилевського юнацького братства.

В парі з релігійним вихованням, з пошаною і любовію до краси церковного обряду, християнського культу, йшло моральне виховання в давніх братствах молоді. Благословляючи „побожним младенцем, обивателям Львовським“, юнацьке братство при монастирі св. Онуфрія, митр. Петро Могила називає „тоє святоє церковное братство“ „союзами любве Христовя сопряженим“ та заповідає братчикам „у всіх цнотах християнських тривати“. Митр. Ісаїя Копинський пише Луцьким юним братчикам: „ведіть життя чисте і без порока, широ заховуйте братолюбіє, чим прославите Господа... Дух гордості, пики, ненависти і помсти нехай не має до вас найменшого доступу, най же перебуває посеред нас дух покори і послуху Христових, особливо ж належної поваги до старших і батьків ваших“. На зібраннях, які впорядковували братчики, митр. Ісаїя Копинський каже не обходитися без науки та наставлення книжного, щоб не було там „базікання, сміху та соблазну“.

„Наставлення книжне“, себто освіта, того часу взагалі займала почесне місце в праці обєднаних в братський церковний союз юнаків. Не треба забувати, що в складі членів тих братств багато було учнів братських шкіл, утримуваних старшими братствами. А як бачимо вище, у Вільні, напр., „Молодше братство“ цілком уявляло з себе корпорацію студентів Віленської братської школи Грамотою короля Владислава IV (18.III. 1633 р.) при тім братстві були „мешкання для убогих студентів“. Те ж братство мало бібліотеку із книжок на різних мовах, якій дуже пошкодив Мелетій Смотрицький, бо, перейшовши на унію, не повернув взятих ним із бібліотеки книжок. Видавали, траплялось, молоді братчики і літературні праці, як свідчить, напр., про те книжка „Ехо жалости“, видана р. 1635 братчиками Віленського на честь Константина і Єлени братства. Митр. Ісаїя Копинський Луцьким молодим братчикам наказував: „Піклуйтеся, кожний в міру можливости своєї, про школу (Луцьку братську) і боговгодні діла милосердя у вашім братстві. Так, харитативна діяльність була, як бачимо, теж предметом занять юнацьких братств. В грамоті еп. Гедеона Балабана Замостському юнацькому братству говориться: „А если з допущення Божого буде на брата яковий упадок чи неміч, а не мав би достатку. мають його браття допомогати братськими пенязми і в немочи призирати“.

Таким чином юнацькі братства по своїм завданням були спільнотами молодих людей, організованими в основному в тих же цілях, що й старші братства. Слід зазначити, що у складі молодших братств була молоді обох полів, не жонаті й не замужні. Був також звичай, як видно з розпорядження Київського митрополита Замостському братству*), щоб „кожний брат молодшого братства, одружившись вже, залишався ще в молодшому братстві рік і шість тижнів“, після чого „пани братство молодше поручають його, як брата, братству старшому, а він повинен подякувати братству молодшому“.

*) „Кіевская Старина“. Оп. cit. стор. 159.

III.

Як видно, наші давні братства молоді знаходились в тісному звязку з братствами людей старших. „Однодумні і слухняні в Господі“, юнацькі братства часто мали, крім духовного отця, своїми керовниками представників братства старшого. В ухвалі старшого братства Замостського від 15 квітня 1661 р. читаємо про „двох асесорів“ від старшого братства, яких „для всякого порядку“ старші братчики приділяли, кожного року осібних, до братства молодшого. Ці пани асесори були присутніми на зібраннях молодших братчиків, радилися з ними про добрий церковний порядок, керували ними, а непокірних карали по правилах; без відома тих асесорів не повинно було набувати чого чи взагалі переводити справ грошових, тільки завше по нараді і з відома двох асесорів. Не було то одначе і в Замостськiм братствi повним обмеженням свободи ділань братства юнацького. В тій же ухвалі від 15. IV. 1661 р. говоритья, що „ми бажаємо, щоб молодші самі собою, з молодшими ж, радились про добрий порядок церкви святої і щоб братство те було власне молодшим“. Юнацькі братства вибірали звичайно своїх „старших“ — старост, підстарост, шафарів (скарбників), які відали майном братства, укладали йому реєстри, давали справоздання грошові на зібраннях перед усіма братами. Юнацьке братство при монастирі св. Онуфрія (у Львові) давало справоздання Успенському Ставропигіяльному. Взагалі ж „чесні мужі із старшого братства духовного чи світського стану“, яким доручався нагляд над молодшими братствами, не повинні були приписувати собі „влади і ктиорства“, але „з побудок батьківської любови ходити на зібрання юнацького братства, як до своїх любих дітей, та внушати їм усе Богові вгодне, добре і користне для Церкви Божої“.

Так старше покоління в братствах молодших готовило собі наступників, церковних і громадських діячів в народі. Бож діяльність братств, як знаємо, в основі будучи релігійною, ширилась тоді, при більшій, ніж тепер, суцільности громадського життя і характерів, на всі сторони того життя, а церковно-релігійний елемент, так сполучений з національним, глибоко входив у всі прояви і проблеми життя громадського і державного. Тому і давні наші юнацькі братства були школою, в якій виховувались характери, що освітлені світом християнського світогляду, проняті змолоду вражіннями церковно-народніх звичаїв і традицій, виходили, як наступав їх час, на арену громадського життя, як характери суцільні, тверді і мужні, а тому і вартісні в будові життя народнього і загально-громадського та державного.

НАБУВАЙТЕ

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ КАЛЕНДАР

на 1938 рік.

ПРОФ. Д. ДОРОШЕНКО.

Ще кілька слів в обороні історичної правди.

Пан Т. Коструба на мою статтю „В обороні історичної правди“, уміщену в ч. 13—14 „Церкви й Народу“, озвався аж чотирма статтями у „Новій Зорі“ (ч.ч. 67, 69, 70 і 72). Вступаючи в полеміку зі мною, він признається, що чинить це дуже не радо, спонуканий лиш, чи, як він висловлюється в однім місці, „спровокований“ моїм гострим виступом проти його тверджень, та моїми „особистими дотинками“ або „колючками“ на його адресу. Мушу признатись, що і я дуже неохоче вступаю в данім разі в ролі полемиста і, коли це роблю, то зовсім не з якихось особистих мотивів; смію запевнити п. Кострубу, що в мене не було й нема на думці робити йому якись „особисті дотинки“: я виступив був з своєю статтю в „Церкві і Народі“, само собою розуміється, не проти особи п. Коструби, а проти деяких тверджень у його статі, які, на мою думку, мали ознаки певної агресії проти православних українців, агресії дуже шкідливої з погляду загально-українських національних інтересів. Виступ п. Коструби не був у моїх очах, на жаль, явищем відокремленим, а лиш, так би мовити, кільцем в цілім ланцюгу подібних виступів у певній частині галицько-української преси. І тому я вважав за потрібне на його zareагувати статтю в „Церкві й Народі“, вказуючи в цій статі на невірність історичної аргументації, вжитої п. Кострубою.

Питання релігійні, зачипаючи найглибші, найінтимніші сторони людського духа, самі по собі дуже делікатні, і торкатися цих питань, особливо в такому суспільстві, яке нараховує в своїм складі представників мало не всіх християнських релігій і має за собою в минулому завзяту релігійну боротьбу, треба дуже обережно. Певний національний *такт* вимагає від усіх нас, щоб ми цих питань, які можуть в наші і без того занадто розеднані ряди внести зайвий розділ, старалися по змозі уникати. Чи ми не можемо провадити нашої культурно-національної роботи, не зважаючи на наші конфесійні ріжниць? І чи не повинні ми ці ріжниць, там, де вони виступають назверх, злагоджувати взаємною повагою й толеранцією, а не загострювати їх і не „провокувати“ один одного на суперечки, які нашим загальним інтересам національно-культурного, духового обєднання можуть тільки пошкодити?

Небіжчик В. Липинський в своїй розправі „Релігія і Церква в історії України“ (Львів, 1933) дуже вірно зауважив, що „маючи в своїй нації Схід і Захід, і одну і другу царину, і один та другий — то ці, то інші форми приймаючий і сам в собі непереможний історичний напрямок, — ми мусимо, коли хочемо бути нацією, ці два напрями під гаслом єдності та індивідуальности нашої національної в собі весь час гармонізувати. Без такої гармонізації ми гинемо як нація. Щоб бути українцями, і щоб бу-

ла Україна, держімся кожен своїх національних основ, своїх корінів, а одночасно на ґрунті цієї своєї традиції, кожен в організації своєї церкви і на ґрунті цієї традиційної культури, змагаймо до гармонійного наближення себе до наших земляків другої церкви, другої культури. Іншими словами, не перетягаймо їх силомець до себе, а себе наближаймо до них" (ст. 67–68).

Пан Коструба — вірний син своєї греко-католицької церкви. Дуже добре. Але, шануючи свою власну конфесію, не повинен він забувати, що й українцям православним так само дорога їм православна віра, що вони так само шанують свою православну церкву, як і він, п. Коструба, шанує свою католицьку віру й свою греко-католицьку церкву. Їм так само неприємно чути, коли українець греко-католик ганить їх церкву й духовенство, як й йому, коли хто з українців православних почав би ганити церкву й духовенство греко-католицьке. Повторюю: певний такт наказує нам уникати всього, що могло би сіяти між нами розбрат на полі відносин конфесійних.

Тому мене й вразив виступ п. Коструби, який з нагоди ювілею „Русалки Дністрової“ (здавалось би: де Рим, а де Крим) кинув ряд докорів православному українському духовенству, докорів несправедливих і історично неумотивованих, яких не можна було зрозуміти інакше, як тільки прояв певної католицької агресії проти православної церкви. Що я не помилюся, вважаючи статтю п. Коструби в ч. 32 „Нової Зорі“ за прояв цієї агресії, це видно тепер із слів самого п. Коструби, якими він в ч. 72 „Нової Зорі“ окреслює мотиви своїх виступів. Цими мотивами, по його словам, з „поборювання релігійного заблудження наших розеднаних братів з любови до Бога й до наших ближніх, і таку працю і в ім'я таких ідеалів“, не може, на його думку, визнати за шкідливу „ніхто з тверезо думаючих людей“. Разом із тим п. Коструба заявляє, що мої „світські“ мотиви („духова і культурна єдність“) не мають нічого спільного з його мотивами („питання віри і правди“). Мое заперечення доцільности наvertання православних українців на католицтво п. Коструба вважає за „типовий східній пасивізм, навіть не в дусі українського православ'я“. Виставляючи такі мотиви католицького активізму, в тім числі й свого виступу, п. Коструба тим самим зводить дискусію з історичної площини на поле догматичного спору, який він сам вважає за непотрібний, бо, на його думку, цей спір „давно вияснений на користь католицтва“. Я згоден, що спір цей непотрібний, і з свого боку зовсім на мав на увазі сперечатись з п. Кострубою на полі богословсько-догоматичному; я говорив весь час про суспільну роль духовенства в українському житті, а не про справи конфесійні, що до котрих я маю переконання, що православна догматика, вичерпуюче розроблена в спеціальній богословській літературі, вповні доводить правоту й спасенність православної віри. Отже сперечатись про це з п. Кострубою, який вважає мене й „моїх земляків за об'єкт місійної діяльності (рівняючи нас до китайців, яких треба наvertати з поганства на християнство!) немаю найменшого наміру.

Властиво на цьому належало б мені й припинити дальшу з п. Кострубою дискусію, і лиш тому, що він у своїх останніх статтях зачіпає ряд питань характеру „світського“, з обсягу історії українського національного відродження, полемізуючи зі мною по суті цих питань, дозволю собі зупинитись на деяких з них, — не для того, щоб, як думає п. Коструба, дошкулити йому якимись „особистими колючками“, а щоб по змозі вияснити ці питання, як я їх розумію. Зупинюся лиш на таких моментах, які мають загальніший інтерес, не розводячи зайвого „словопренія“, і надіюсь, що мій опонент поставиться до обговорення цих моментів без тої пасії, яку він виявив у своїх останніх статтях у „Новій Зорі“, приперчивши їх такими висловами на мою адресу, як „провокація“ або „інсинуація“, припускаю — не вдумуючись глибше в сенс цих висловів.

Доводячи цитатами з Возняка й Грушевського про тяжкий стан української православної церкви у XVIII столітті, та про упадок значіння духовенства в тодішньому громадському житті, п. Коструба властиво ломиться в одчинені двері; отже й я у своїй статі також зазначав цей тяжкий стан, який залежав головно від причин зовнішніх, а перш за все від політики російського уряду: повне підпорядкування української церкви зпочатку московському патріярхові, потім петербургському Синодові, суворий контроль над українськими друкарнями, специфічна політика у шкільній справі, секуляризація українських монастирів і т. д. Це правда, що українське православне духовенство не виявило особливої відпорности супроти цієї політики, хоч і воно мало своїх мучеників (митрополити Іосаф Кроковський, Варлаам Ванатович, Арсеній Мацієвич), а деякі з його вищих представників безперечно були українськими патріотами, як наприклад, святителі Дмитро Туптало і Іосаф Горленко. XVIII століття в діях України — це доба загального упадку, і духовенство поділяло що-до цього загальну долю українського суспільства, тим більше, що до кінця того століття українське православне духовенство ще не складало собою відокремленої суспільної верстви, і в священники йшли люди з різних громадських верств. І коли б додержуватись порівняльної методи п. Коструби, то треба сказати, що такий самий, коли не більший упадок виявляє за тих часів і духовенство греко-католицьке в Галичині, про яке недавно в одному католицькому журналі було писано, що воно аж до кінця XVIII ст. „не мало ніякого значіння; убоге й неосвічене, не могло воно мати помітного впливу на широки маси“ (див. „Дзвони“ 1937, кн. VI—VII, стор. 262). Поліпшення свого становища в кінці того століття завдячувало воно виключно чинникам зовнішнім. а саме — реформам австрійського уряду. Як що п. Коструба, сконстатувавши тяжкий стан правосл. укр. духовенства на правобережній Україні в першій половині XIX віку, запитує: „чи таке духовенство могло когось відроджувати?“, — то ми в свою чергу запитаємо його: а когож тоді могло відроджувати греко-католицьке духовенство,

яке в часах М. Шашкевича, як каже цитований мною автор, „в більшості відбилося від свого народу, нехтувало його мовою?“ („Дзвони“, стор. 267). А тимчасом правне і матеріяльне його становище за тих часів безперечно було краще, ніж становище духовенства православного. З цього всього треба, на мій погляд, зробити лиш той висновок, що ні православне, ані греко-католицьке українське духовенство не було винне в тім, що не виявляло великої нац. активності, а винні були ті зовнішні, історичні обставини, серед яких жив український народ в Росії й в Австрії.

Цілу свою другу статтю (в ч. 69 „Нової Зорі“) п. Коструба присвятив спеціально темі про національне відродження і українське православне духовенство. Перш за все він спиняється на самім понятті „національного відродження“ і хоче довести, що цей термін вживається у нас не у відповідному значінні бо в дійсності, мовляв, протягом XIX століття на Україні відбувалося не відродження, а ішов процес упадку, політичного й культурного занепаду, „москолізації“ України. Це правда, що український національний рух, який зародився на порозі XVIII і XIX століть, і який в і д р о д ж у в а в приспане історичними обставинами національне почуття і старі традиції, довгий час уявляв собою лиш певну „інтелігентську“ течію, яка майже не проходила в народні маси і лиш в незначній мірі впливала на умови їх духовного і громадського розвитку. Але не треба забувати, що ідея, яка лежала в основі цієї течії, цього руху, який ми звемо нехай і умовно „національним відродженням“, таїла в собі величезну потенціальну силу, і ця сила виявилася вже на наших очах, незабутнього 1917 року. Як би не було тої духової течії, яка протягом XIX століття виявлялась в скромних формах літератури на народній мові, українознавчих студій, національного містецтва, в певних політичних концепціях (які одначе держали у вічнім страху російський уряд!), — то не тільки б українці під Росією помосковились без останку, але й під Австрією ледве чи дійшло б до якогось національного українського руху: адже М. Шашкевич і його товариші спірались морально на проблісках українського відродження в Росії. Тому, говорячи про національне відродження України в XIX столітті, як би ми не звужували й не обмежували його зміст, — все ж таки воно існувало і своє діло робило: як та „искра вогню великого“, тліло воно не вгасало, часом ледве помітне для стороннього ока, аж врешті надійшов час, коли та искра розгорілася великим полум'ям, і коли ми з п. Кострубою розмовляємо сьогодні між собою як українець з українцем, догма що походимо з далеких одна від другої території, та ще й конфесією поділені між собою, то це заслуга діячів того „національного відродження“, яке п. Коструба бере з іронією в лапки й намагається його заперечити.

Українським письменникам першої половини XIX віку п. Коструба закидає „російський патріотизм“, як річ суперечну з їх українством. На це треба сказати, що українці першої половини XIX віку (та й геть пізніше) здебільшого вважали російську імперію так само за свою власну, збудовану спільно з москалями держа-

ву, як і їх діди з XVIII століття вважали за свою, спільну з москалями, літературну мову — ту мову, що нею писали Сковорода, Капнист, автор „Історії Русовъ“, хоч і дуже відрізняли себе, як нація, від москалів*) Українці не вважали себе в Росії за чужих і в чужій державі не так як українці галицькі, що з під Польщі перейшли під Австрію. Вони вірили, що в межах держави, збудованої спільними силами і спільними жертвами з москалями, й український народ знайде свою долю. І треба було впершої й консеквентної колоніальної політики російського уряду щодо України, політики матеріального й духового визиску її сил, занедбання її господарсько-економічних потреб й дикого переслідування всяких проявів національного життя, щоб привести освіченіші й поступовіші круги українського громадянства на шлях опозиції, а згодом і політичної боротьби. Ми знаємо прояви не тільки опозиційних, але навіть і сепаратистичних настроїв на Україні за перших десятиліть XIX віку, але ці настрої мали своїм джерелом класові стремління українського дворянства, незадоволеного з російського уряду за те, що він довго не давав йому всієї повноти дворянських прав та привилеїв. Але дрібна українська шляхта й духовенство, з яких виходили кадри української „служилої“ (що жила з державної служби) інтелігенції, не поділяли цієї велико-панської фронди; в особах Котляревського, Гулака-Артемовського, Гребінки, Метлинського, ця інтелігенція поєднувала свій патріотизм російської держави з національним українським патріотизмом. Та й Гоголь, як тепер уже напевно знаємо, вважав себе за українця, любив Україну, для москалів мав лиш гірку сатиру, а проте був патріотом російської держави, і цей патріотизм він виніс, як відомо, зпосеред чисто українського оточення в Миргороді й Ніжені. Лиш під впливом нових, т. зв. визвольних ідей, які йшли до нас з Заходу через Польщу, Росія та й безпосередно, скріплюється серед української інтелігенції національний і політичний радикалізм, першими речниками якого були Шевченко й Кирило-Мефодіївські братчики, і помалу зникає тип лояльно-консервативного українця, представниками якого були, наприклад, відомий письменник Ол. Стороженко й перекладач св. Письма П. Морачевський.

Поруч з російським патріотизмом закидає п. Коструба письменникам східної України „чимраз більше поширення вживання московської мови—навіть у Шевченка“. Робити такий закид, значить — забути зовсім про ті обставини, в яких розвивалася українська література по розгромі Кирило-Мефодіївського братства, коли, по словам Костомарова „були заборонені всі твори покараних (братчиків), а цензура та шпигунство почали страшно лютувати проти України; не тільки українські книжки заборонено випускати в світ, переслідувано навіть наукові статі про Україну

*) Автор „Історії Русовъ“ зовсім не вважав свою мову за московську, він навіть дуже зневажливо ставився до народньої московської мови, яка, по його словам вганяла українців „в чухотку и ипохондрию“. На його погляд, москалі перейняли від українців їх літературну мову, так само як перейняли й їх старе ім'я „Русь“. Одже потім було зовсім логічно для Котляревського та інших письменників-українців творити нову літературну мову вже на чисто народній основі.

на російській мові; самі назви Україна, Малороссія, Гетьманщина вважались за нелояльні" (лист до редактора „Колокола" А. Герцена 1860 р.). І коли „східні українці" були змушені писати російською мовою, як що хотіли взагалі щось написати про українське життя та його потреби, то, запитаємо, хто ж змушував українців західних, сучасників Шевченка, писати латинською, німецькою, польською, чеською, назіть російською (як що тільки росіяне можуть визнати цю їх мову за свою) мовами, тільки не своєю українською? Коли ж на деякий час забреніла була в їх писаннях народня мова (не кажу про Шашкевича, що був виїмком і властиво не мав безпосередніх наслідувачів), то зовсім не через якісь впливи греко-католицької церкви, а в наслідок подій революційних 1848—49 років, та й то зараз же змовкла, як тільки повіяло з Відня іншим духом. Коли ж на початку 1860-х років, під впливом Шевченка й „Основи" повстала серед галицької молоді національна українська течія, то чи ж піддержали її старші письменники, всі оті Гушалевичі, Дідицькі, Наумовичі? І мов на доказ, що національне відродження в Галичині не залежить від умовин конфесійних, одинокий справжній талант, який появився за тих часів серед українців в Австрії, це був православний буковинець Юрій Федькович, а двоє з членів колишньої „Руської трійці", Гловацький і Вагилевич, не тільки зрікаються своїх колишніх українських ідеалів, а ще й переходять, перший на православіє, а другий на протестантизм.

Нарешті, щоб принизити вартість української літератури перших десятиліть ХІХ в., п. Коструба каже, що ця література була українською диш своєю мовою, а що до змісту, то вона „з національним відродженням мала не більше спільного, як українські вірши Ценгляевича, польського революціонера, або відозва генерала Рої до львівських Русинів, видана по українськи в листопаді 1918 року". Певна річ, ані Котляревський, ані Гребінка, ані Квітка не закликали в своїх творах до повстання проти „московських окупантів", але ідеї любови до своєї минувшини, до своєї народности й мови, якими перейняті їх твори, безумовно дягли в осноєу нашого національного відродження і своїм логичним наслідком привели до того, що пізніші покоління українців стали до боротьби з окупантами України. В усякому разі, як би ці письменники не започаткували відродження самої хоча б тільки української літератури (однаково для українців наддніпрянських, як і для наддністрянських), то ледве чи Ценглевичу стало б на думку писати українські вірші, а генералу Рої видавати свої відозви українською мовою.

Намагаючись довести, ніби участь православного духовенства в українському національному відродженні була зовсім незначна і малоцінна, п. Коструба підкреслює незначність самого числа — п'яти представників православного духовенства, які писали українською мовою до половини ХІХ століття (забуваючи чомусь В. Грегулевича). Але ж участь православного духовенства в українськiм культурнiм життi не обмежувалась писанням українських віршів та повістей; відомий цілий ряд православних духо-

вних, які збирали й публікували українські етнографічні матеріали, писали історичні розвідки, працювали на полі просвіти, збирали пам'ятки української старовини. Та головне — повторюю те саме про що вже згадував у своїй попередній статі в „Церкві й Народі“, — заслуга українського духовенства перед національним відродженням полягає не в тім, що той або інший його представник писав українською мовою, а в тім, що воно в своїм власнім осередку, в своїй семьї зберегло український дух, заховало українську стихію. Особливо це треба сказати про духовенство правобережної України, де не залишилося української освіченої верстви світської. Певна річ, що не казенна російська духовна школа сама по собі виховувала свідомих українців, і я згоден з п. Кострубою, що українським громадам у цій школі „не патрунували професори та єпископи“. Але в тім то й виявилася сила української стихії в дітях православного духовенства, що вони в цій школі, їй наперекір, залишились українцями, і з поміж них вийшла більшість українських письменників і діячів з Правобережної України. Даремне думає п. Коструба, що вихованці українських громад по духовних школах не хтіли йти в священники, щоб, працюючи серед народу по парафіях, „відроджувати свою націю“: більшість членів тих громад як раз свідомо йшла в священники, щоб служити своїму народу, як пастирі і як національні провідники. Коли п. Коструба схоче ближче з цим ознайомитися, може взяти спогади проф. Ол. Лотоцького, де він знайде докладніші відомости про діяльність українських семінарських громад та їх ролю в розвитку українського руху.

На цім кінчаю свої замітки з приводу статей п. Коструби. Можна було би сказати багато більше з приводу питань зачеплених в його статях, і було би може цікаво для ширшої громади читачів, як би ці питання докладно обговорити й висвітлити. На жаль, специфічний підхід до них п. Коструби, в зв'язку з деякими його передвзятими поглядами, зводить спір на таку площину, на якій тяжко з ним до чогось договоритись. Тим більше, що він скрізь добачає якісь „особисті дотинки“.

СВЯЩ. МИКОЛАЙ МАЛЮЖИНСЬКИЙ.

Чи обряд наш є обрядом московським?

В требниках Православної Церкви на Україні довгий час не було єдності, як не було її, зрештою, й у інших православних народів. В передмові до свого требника митрополит Петро Могила, пояснюючи причину такої різноманітності, твердить, що повстала вона „частю с простоты и неразсудку корректоров, частю теж з неосторожности писаров, а особливе поднебытность Пастыров Православных в Церкви Руской, в которьй час тым которым таковыя книги ценсуровати, и оныя на свѣт выдавати важилися, не много вѣдомости около таковых речей мѣли... для того много

речей потрібних опустили, а непотребних придали**). Одним словом широка, майже нічим не звязана, особиста ініціатива писарів була причиною різноманітності в обрядах, а їх неухажність, або неучтво — причиною помилок в тексті богослужбових книг.

Нарешті, на такий порядок річей звернули свою увагу наші єпископи й на соборі в Бресті-Литовському мабуть 1591 року порушили справу „о великом разногласіи дѣйствій церковных“, особливо ж „о требнику“ й тоді доручили єпископові Львівському Гедеону Балабану, людині енергійній і з широкою освітою „всяко тцаніе и попеченіе сътворити о исправленіи книг тоя, реченнаго требник“***). Єпископ Гедеон узявся поважно за справу, зібрав багато списків требників як з Українських земель, так і з Волощини, Молдавії й Сербії, але побачивши великі різниці в масі зібраних книг, звернувся за порадою й поміччю до Александрійського патріярха Мелетія Пігаса, котрий поставився з повною прихильністю до цієї справи, старанно перевірив грецькі тексти требника з давніше поправленими афонськими й з власноручним потвердженням та благословенням на друк прислав їх єпископові Гедеону.

Переклавши цей требник на мову церковно-словянську, єпископ Гедеон, перше ніж віддавати до друку свій переклад, щоб „мнѣніе различно кое“ не було, наказав „Собору быти священникомъ в священодѣйствіяхъ искусныхъ“. На розгляд цього собору він віддав свій переклад требника, і собор „видѣхъ же потребно быти еже и в нашихъ требникахъ старыхъ словенскихъ обрѣтается“, ухвалив доповнити требник обрядами, що були прийняті в богослужбовій практиці нашої церкви. В 1606 році ця перша спроба поправлення требника та надання йому однастайности вийшла в світ з Стрятинської друкарні, що була власністю єпископа Гедеона та його крєвняка Феодора Балабана.

Тогож таки 1606 року з'явився в нас і другий друкований требник з друкарні Острожської. Видавці цього требника до справи так поважно, як єпископ Гедеон, не бралися до грецького оригіналу, правдоподібно, не вдалися, а видали свій требник на підставі церковно-словянських рукописів, переважно, як що не виключно, наших українських, по своєму розумінню тільки їх зредагувавши.

Уже самий факт одноразового видання двох цілком різних редакцій требника мусів эле вплинути на справу фіксації нашого богослужбового обряду.

Але на цьому справа не стала. Іноки Віленського монастиря видають в 1617 році требник „из греческаго языка на словенскій переведеный и истинно изслѣдованый“. Требник цей, хоч виданий на землях не українських, масово розходився серед православних українців. Є він дійсно досить добрим перекладом з грецького. Від требника Стрятинського він рїзниться тим, що стисліше дотримується грецького оригіналу, не узгляднюючи того, що в требниках „старыхъ словенскихъ обрѣтается“.

*) Требник Київ 1646 передмова

**) Требник Стрятин 1606 передмова

Крім цих трьох друкарень, видавалися требники і в інших друкарнях. при чому кожний видавець, редагуючи требник. по своєму розумінню, намагався його поправити.

Про те, як виглядала в нас тоді справа з поправленням богослужбових книжок, оповідає в передмові до свого требника, виданого в 1645 році, єпископ Львівський Арсеній Желиборський. Оповівши про те, що ціллю своєю він поставив дати для престарілих священослужителів требника „лѣтерою, на притупѣлый их взрок чительною“ додає: „штося зась тычет нововыниклых, што день отмѣных так тексту яко и сенсу, нашим типографіям звычайных коректур и поправок. то тим цалком и огулом далисмы покой і маючи за то, же в рѣхлом (што дай Боже) часть, за общим архіереом православной Церкви Россійскоѣ совѣтом, и не оспалым стараніем, станет едина якая статечная и не отмѣнная, так старопретлумачених книг корректура, яко, и в нашем словенском язѣцѣ еще не былых, претлумаченіе“.

Безладдя в церковно-богослужбовій практиці, що ще збільшилося після 1606 року в наслідок захоплення справою направи богослужбових книг людей не завше відповідальних, по перше викликало сильні напади на Православя з боку його ворогів, по друге заставляло боліти серцем кращих синів Православної Церкви та змушувало їх шукати якогось рятунку.

Рятунок цей, нарешті, знайшовся, коли митрополитом Київським став Петро могила, людина високо-талановита, надзвичайно енергійна, широко-освічена й дуже впливова (воеводич Молдавський по походженню, він був посвоячений з кількома магнатськими родинами в Польщі).

Ставши митрополитом і заходившись біля впорядкування життя Православної Церкви, Петро Могила звернув також свою увагу й на друкування церковних книг. В лаврській друкарні всі книги друковалися не тільки його „благословеніем и повелѣніем“, але де-які й „тшаніем“. Вимагав також Могила, що б і в інших друкарнях церковні книги друкувалися тільки за його дозволом і благословенством, для чого настановив у Києві щось ніби як цензурний комітет з „пресвитеров“.

В 1637 році, він нагадував львівському братству, щоб не одважувалося друкувати ніяких книг без його Архієрейського благословенства. А коли, мимо цього нагадування, був надрукований у Львові Службеник без благословенства, то митрополит Петро Могила розіслав грамоту, в якій „изрек“ неблагословенство на всіх, хто купуватиме той службеник львівського видання й по ньому правити літургію*).

Піддавши видання богослужбових книг цензурі, митрополит Петро Могила звернув також пильну увагу й на поправку та впорядкування цих книг, а в першу чергу требника.

Над упорядкуванням требника митрополит Петро Могила працював довший час. В 1640 році требник цей вже був готовий, принаймні, в головних своїх частинах і, як свідчить Йоанікий Голятівський, того року ухвалений на київському церковному со-

*) Митрополит Макарий „Исторія Церкви“ т. XI. стр. 571—3

борі. Але можливо, що требник свій митрополит Петро доповнював і після собору 1640 року аж до видання требника в 1646 р.

Працюючи над своїм требником, митрополит Петро Могила мав на меті довести до однакості церковну практику та обряди, при чому тогочасна релігійна полеміка з ворогами Православ'я, а особливо з відступником Касіяном Саковичем, не зосталося без певного впливу на працю митрополита.

Прямуючи до досягнення однакості церковної практики як прямували до цього, починаючи від єпископа Гедеона, майже всі видавці богослужбових книжок, Митрополит Петро Могила, однак, заходився біля цієї справи з такою пильною увагою й так ґрунтовно, як ніхто з його попередників. Він не обмежився коректно місцевих рукописних требників, бо це була б занадто поверховна, отже безвартісна робота; не міг він скористати з требників сусідніх православних народів слов'янського пня, бо й у них справа з требниками стояла не краще, а може навіть гірше, ніж у нас. Не могли служити для цієї цілі й самі грецькі требники, незалежно од їх справності, бо українська церковна практика виробила багато оригінальних особливостей, котрі треба було заховати очистивши їх на основі старих джерел східньої церкви. Крім того, тогочасне життя Православної Церкви, повне боротьби за існування, мало також свої певні вимоги. Тому то митрополит Петро Могила, поставивши в основу своєї праці требники грецькі, широко використав і старі рукописні требники й сучасну йому практику Православної Церкви на Україні, а також не вважався перейняти з Західної Церкви те, що не противилося духові Православ'я й годилося з практикою Православної Церкви. Все це Петро Могила докладно перевірів, зредагував і доповнив плодами своєї літургичної творчості.

В наслідок цієї колосальної праці повстав требник найбільш повний і систематичний із усіх требників православних.

Завдяки своїй докладності, повноті й систематичності, а, найголовніше своїй пристосованості до вимог тогочасного життя Православної Церкви на Україні, требник цей одразу вплинув на богослужбову практику нашої Церкви припинивши безладдя й зафіксувавши на довгі літа наш церковний обряд.

Цілком інакше виглядала справа з направою требника й взагалі, богослужбових книг на Московщині. Там панувала, так звана, обрядова побсжність. Загал не тільки не був там зацікавленим тим, щоб направити богослужбові книги, а навпаки, противився цій справі, як гріховній, Богу противній. І тільки одиниці зо світлими поглядами розуміли потребу поправлення богослужбових книг. Актуальною там ця справа стала значно пізніше ніж у нас на Україні й не без впливу наших вчених. Один з них, Єпифаній Славинегький, викликаний на Московщину з Києво-братської школи приймав участь в поправці богослужбових книг на Московщині, між іншим і требника, що був виданий друком в поправленному виді в 1658 році. Немає сумніву, що московські справщики требника мали під руками й требник нашого митрополита Петра Могили, але за прикладом його не піш-

ли й зі своєї попередньої богослужбової практики не залишили нічого, чого не було б в требниках грецьких.

Вся робота над требниками московськими 1658 року була переведена під знаком узгодження з грецьким оригіналом. В наслідок чого требник цей вийшов дуже подібним до деяких наших домогилянських стародруківаних требників, що виправлялися на тих, або майже на тих самих началах, а саме до требника Стратинського, або це bliше до требника Віленського 1617 року. Цей останній требник майже нічим не рiжниться від значно пізніше, бо 1658 року, виданого поправленого требника московського.

Цей то московський требник 1658 року, завдяки заходам царя й патріарха Нікона, став загально уживаний на Московщині.

Так наступила на Московщині фіксація обряду, що його пізніше накинув нам своїм наказом від жовтня 1720 р. цар Петро замість загально уживаного в нас обряду зафіксованого митрополитом Петром Могилою.

Таким чином теперішній наш требник, то є требник, в якому нічого з московської літургичної творчості не лишилося*), який є тільки досить докладним перекладом грецького оригіналу, й як що можна говорити про якийсь сторонній, по за грецьким, вплив то хіба тільки про вплив требника Петра Могили**).

Таким чином закид, який часто доводиться чути, що ніби-то наш теперішній обряд — то обряд московський, є безпідставний. Правда знаменитий жовтневий наказ царя Петра словами: „Чтоб никакой розни не было“, позбавив наш обряд його своєрідного забарвлення, але не накинув йому нічого з московської літургичної творчості, а дав нам тільки те, що ми вже мали й раніш, а саме відносно добрий переклад требника грецького.

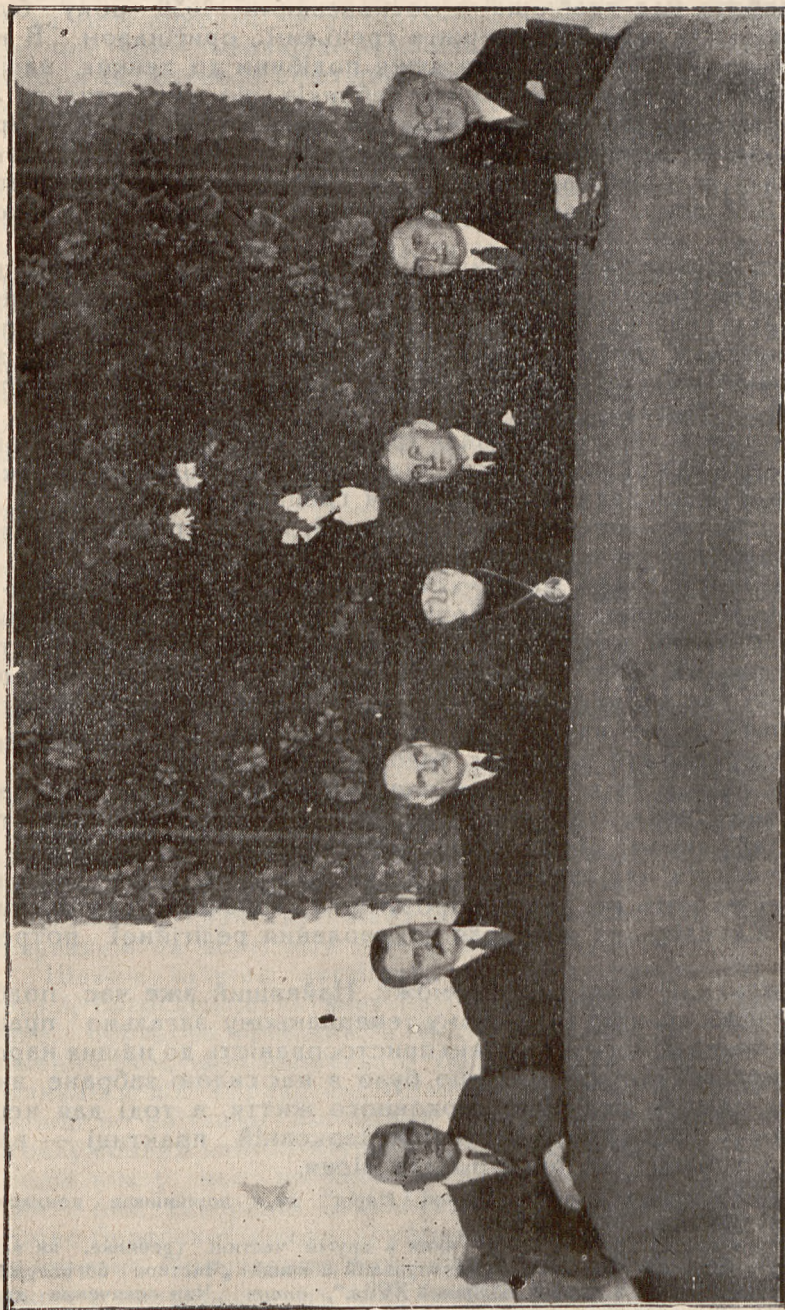
Єдине, за що ми в данному випадку можемо й мусимо мати жаль до царя Петра, так то за те, що він позбавив нас тих особливостей нашої обрядности, які так були пристосовані до релігійного життя нашого народу й так зрослися з ним, що ще й тепер виникають не раз непорозуміння завдяки відсутності в требниках відповідного чину для задоволення релігійної потреби вірних***).

Але пасивний жаль мало допоможе. Найвищий вже час подбати про те, щоб повернути нашому теперішньому загально православному обрядові його колишню пристосованість до наших народніх релігійних звичаїв, що б те, що було в нас силою забране, знов увійшло до нашого релігійно-церковного життя, а тоді для непорозуміння, як от в теперішній нашій церковній практиці — ввод до церкви по шлюбі, не буде більше місця.

*) Див. мої попередні статі в „Церкви і Нарід“ де я порівнював дониконовські московські требники з теперішніми.

**) Питання підчас шлюбу й цілі чини в другій частині требника, як напр., освячення храма. Про цей чин свящ. В. Прилуцький в книзі: „Частное богослужение в Русской церкви в XVI и в первой половине XVIIв.“, пише: „Чин освячення храма ієреєм—продукт творчості літургичної самого Могили, — що складенням цього чину розв'язав надзвичайно важливе богослужбово-практичне питання, до того ж розв'язав канонічно вірно і тою дорогою, на яку стала й Північно-Російська церква“, (стор. 66).

***) Напр. Увод молодої по шлюбі.

В день 25-літнього ювілею проф. В. К. Федоренка. Владика Полікарп, єпископ Луцький; інж. П. Пилипчук (перший голова Т-ва Лесі Українки), проф. І. Власовський (б. директор і концесіонер укр. гімназії в Луцьку), проф. В. Федоренко, посол С. Тимошенко (б. Голова Т-ва Лесі Українки), Є. Петриківський (б. концесіонер гімназії) і сенатор М. Маслов (теперішній Голова Т-ва Лесі Українки)

Архипастирська візитація парафій Кремянецького повіту.

(8—13.VII.1937).

(Закінчення).

На ранок, Владика відвідав у Передмірці місцевого псаломщика, свящ. Ф. Бичковського, батька о. настоятеля: напередодні, під час хрестного ходу, Владика нагородив його за довголітню службу Церкві Божій скуфією. Після сіх відвідин, Владика вирушив до с. В. Окнин. Під горбочком, на котрому стоїть церква, стояла арка, в якій солтис привітав Владику. Після солтиса вітав Владику місцевий радний гмінний, старий господар.

В брамі церковній від молоді Високому Гостеві донечка настоятеля піднесла квіти. Сам же настоятель, свящ. Н. Ковалевський, привітав Владику в дзвіниці промовою, в котрій окреслив стан своєї парафії. В час його промови почав великий дощ, який тривав увесь час побуту Владики в селі. Не вважаючи на жнива, величезна церква була майже повна народу. Владика звернувся з промовою до присутніх.

„Радуюсь, казав Владика, що Господь привів мене до вас зобачити вас й з вами помолитись. Добре сказав про вас ваш пастир. Бажаю вам радости за те, що ви любите свій храм і так шануєте його, алеж не хвалю тих з вас, які не належно відносяться до віри, церкви й пастирів своїх. Сваюля в церковних ділах у парафіян, це невірний шлях, недопустимий в християнській громаді. Кто ставить свій розум вище від пастирів, той повинен боротись з тою гордістю. Се не веде до щастя, а навпаки перешкоджує його отримати. Святі отці вчать нас необхідности боротись з гріхом в трьох його проявах. Се похоть плоти, похоть очес й гордість житейська. Ось з тою то духовою слабкістю повинні ми боротись. Для того щоб унормувати життя церкви, треба боротись запекло з цими трьома видами зла, особливо з гордістю житейською. Вірою многі спаслись й досягнули Царства Небесного. Немає іншого средства для осягнення щастя земного й небесного. Віра єдина, апостольська, Православна віра, спасаюча нас від всякої небезпеки. Любіть же свою віру. Посилайте й приносьте своїх діток сюди до Божого храму, щоб тут навчались заповітів християнських й привчались до побожного життя. Коли все будете виконувати так, як вчить вас Мати наша Церква, то й діти ваші, коли підростуть, будуть знати межі можливого для вас в церкві Христовій, де починається запертий для них плід. Приклад вмуч. Юрія Побідоносця, на честь котрого посвячена ваша церква, нехай повчить вас, як маєте поводитись. Побідоносцем він зветься не через та що кого побіждав, а побідив самого себе й стражданнями своїми побідив диявола й мучителів своїх. Вірою своєю, а нічим иншим він все побідив. Вчіться ж від нього, як маєте боротись з похотю плоти, очес й гордістю житейською. Ось цього то й бажаю вам, други мої, від душі. Коли се станеться, будете знати, що належитьс

до вас, а що до вашого настоятеля, а що до Влади, а також що треба, щоб осягнути спасіння тут на землі й в небі“.

По закінченні цих слів, Владика в храмі відслужив молебен св: вмч. Георгію й поблагословив наріл. Під дощем Владика пройшов до дому настоятеля на короткий відпочинок, після чого вийшли далі до *Борщівки*. Пришлось їхати через село М. Вікнини. Нарід стояв на вулицях і коло каплички, яка була відчинена і вбрана зеленню. Та ось і В Борщівка. Через все село йде соша. Після звичайних привітань коло арки, Владика увійшов до храму. Тут настоятель парафії п. о. І. Середюк, привітав Владика словом. Владика поклонився образу Божої Матері Скоропослушнице, котрий во всій окрузі рахується чудотворним, після чого звернувся до народу з словом, в якому повчав людей наслідувати Божій Матері: „Патронка ваша на землі й заступниця на небі Божа Мати, Різду котрої присвячено ваш сей величний храм, нехай повчить вас своїм прикладом про необхідність покори. За її смирення, вона удостоїлась від Бога того, що сама про себе пророкувала; „від нині ублажать мене всі народи“. Пречиста самим своїм народженням дає нам приклад виконання обітниць. Ще вона не родилась, як за неї дали батьки обітницю, що буде офірована Господу Богу. Цим вона вчить нас, що й ми повинні виконувати ті обітници, які за нас дають куми при таїнстві хрещення. Вона дочка молитви, бо її випросили своєю молитвою батьки у Господа Бога, сама молилась і жила в храмі. Ціле життя дальніше вона проводила в молитві, а за те від Господа Бога за три дні до успіння на горі Елеонській отримала вістку про се. Вона дитя страждання, Іоаким й Анна ціле життя своє тяжко страждали, що у них не було дітей. Всі на них пальцями показували. Сам Архієрей, Первосвященник Юдейський в храмі відіпхнув Іоакима, говорячи; не годен перше інших приносити свою жертву, бо ти грішний, у тебе нема дітей. А за те, як почували себе Іоаким й Анна, коли у них родилось дитя, яке було по справедливості дитям страждань. Сама Діва Пречиста все життя страждала, як предрік їй старенький Симеон. Вона від початку страждала до кінця. Вона тікає до Єгипту, оберегаючи свого Сина. Вона бачить страждання Його на хресті. А для того, Пресвята Діва собою дає приклад для перенесення страждань, Ми бачимо цю науку тут в церкві, присвяченій її імені й вчимось, як перейти се життя й наслідувати блаженство вічне“.

Після короткого молебна, Владика, відбув до дому настоятеля на відпочинок. Відпочивши й підкріпивши свої сили обідом за столом гостинного настоятеля, Владика відбув до останнього пункту подорожі, *села Пищатинець*.

Проїхавши через досить мальовничу лісову місцевість, за хвилину були перед народом в сльозах, на чолі якого стояв чоловік з хлібом-сіллю та просив Владика помолитись за них, бо вони не мають вже, позбавились рідної мати, церкві своєї. Ридання народу покрили слова промовця. Владика піднявся трохи вище по стежечці. Тут знов зустрів представник з хлібом, який від плачу не міг ні одного слова промовити. Поблагословивши

Парафіяльна цегельня в с. Бережанці, на Кремянеччині, що продукує цеглу на будову нової церкви в Бережанці. Побудована на церковні кошти у 1931 р.

його й хліб, Владика пройшов кілька кроків та став перед підвищенням, на котрому стояв старенький настоятель в оточенні духовенства. Навколо стояв народ. Настоятель крізь сльози промовив. „Пять днів тому назад на тому місці стояла нова, тільки що одремонтвана велична церква. Тепер осталися тільки фундаменти та кілька голувешок. За що Господь нас покарав, не знаємо. Прийди, Владико, настав нас, навчи й помолись за нас, щоб Господь далі нас не карав. Ці слова й дальніше привітання настоятель говорив при загальному плачі народу.

Зійшовши на підвищення, яке оказалось папертю згорілої церкви, Владика промовив приблизно слідує слово до присутніх.

„Не так я думав вас зустрінути, дорогі мої. Замість храму— попелище. Скрізь зустрічали нас з радістю, прикрашуючи свої храми, що було надзвичайно приємно бачити. Розумові людському не збагнути, що сталося в вас. Дійсно залишалось би сказати за вашим настоятелем: за що так Господь покарав вас? Алеж не можна так казати. Не знаємо, для чого в житті буває так, що ось мати помірає, залишаючи сиріт, які плачуть навколо неї. Молитви дітей й сльози слабої не помагають. Все від Бога. Плачемо-ми, а очі Господні бачать то, чого ми не бачимо. Таке у вас нещастя сталося, алеж не нарікайте, бо не знаємо для чого це Господь попустив, щоб так сталося. Мені тяжко було до вас їхати. Одначе, коли я побачив ваші сльози, серце в мене затремтіло від радості, бо побачив я, що ще живе в ваших серцях Господь

Бог, коли ви ще можете плакати. Хто знає. Може треба було вас зворушити. Може коли б не стряслось у вас таке горе, ви були б байдужними. Святе Письмо говорить: кого любить Господь, того наказує. Може як раз це не кара, а любов Бога до вас виявилась в тому огні, щоб ви були ще кращими й як золото очистились від всього злого через вогонь церкви. Ви чули не раз оповідання євангельське про сцілення сліпорожденного. Одначе не він согрішив й не батьки його, а сталося, що він родився сліпим для того, щоб був Господь прославлений. Подумайте ж над цим. Слів у мене нема щоб втішити вас. Втішить вас Христос, бо він сам кличе вас на прославлення Бога. Може Господь хоче, щоб в новому храмі, який ви збудуєте тепер, проявилась ще більша його милість та ласка до вас. В старому заповіді було так. Коли юдеї повернулись з вавилонського полону, застали в Єрусалимі на місці храму тільки попелище й гірко плакали й нарід і вожді його. Тоді з'являлись серед народу пророки Аггей й Захарія, які говорили їм: не плачте, в тому храмі, який ви побудуєте Господу, появиться сам Месія, возвіщений пророками. Хто знає? Може тепер, коли віра скрізь поневіряється й Церква Христова зневажається, може в новому будучому вашому храмі появиться велика сила Бога, свідками котрої, коли не ви, то ваші діти будуть. Господь іспитує вас, як не раз іспитував людей, про що нам говорить Слово Боже. Ви чуди про Іова Многостраждального, як він всього в одну годину позбавився: і багатства і дітей, а навіть здоровля. Одначе йому все повернулось. Мав царську славу перше, така сама йому вернулась потім, а це тому, що в скорботах він не нарікав на Бога, а казав: „Господь дав, Господь і взяв.“ Прийміть же сю біду, як Боже іспитання. Памятайте, що від вашого нещастя повинні вчитись всі, і сусіди ваші і дальні, що коли не покаються, то й в них може бути подібна біда. Я бачу сльози на ваших обличчях, чую ваші слова, що не маєте ви вже рідної матері, вашої церкви. Други, інші цього не розуміють й не зрозуміють, а ви відчуваєте. За те Господь вам поможе, ви побудуєте новий храм, в котрому милість Божа проявиться до вас, і ласка Пречистої Божої Матері. Звернімось же до Неї в ширій молитві, щоб Вона сама утерла ваші сльози й подала вам силу знову мати рідну маму, святу церковцю, бо вірте, що Вона Пречиста, бачучи зараз ваші сльози, напевно також плаче там на небесах пред престолом Всевишнього Свого Сина Ісуса Христа, щоб Він допоміг вам”.

Ридання народу й духовенства, а також сльози самого Архипастиря, покрили ці останні слова Владики.

Рідко можна бачити таку картину і не дай Боже бачити. З величного храму, якого було видно здалека, залишились тільки що фундаменти, кілька голувешок, купи покрученої вогнем бляхи та де не-де обгорілі цвяхи. Щиро молились всі присутні, щоб Господь Милосердний дав парафіянам побудувати храм новий, мати знов, як вони кажуть, рідну матір.

По закінченні слізного моління, Владика обійшов пожарище й звелів розпочати будову нової церкви не на тому місці, де бу-

ла погоріла, а трохи низче від пожарища, де стояла раніш старенька церква, й при тім будувати муровану. Коли хтось з парафіян запропонував було будувати на місці погорілої, Владика відповів: не іскушайте Господа Бога. Очевидно Господь не избрав собі цього місця, коли попустив три рази громові ударити в те саме місце, поки не згоріла святиня.

Навістивши хату настоятеля й потішивши його бесідою, Владика відбув, скінчивши намічену на цей раз архипастирську візитаційну подорож, до м. Кремянця.

Надзвичайний Краєвий Зїзд Волинського Українського Обеднання.

У неділю 7 листопада 1937 р відбувся в м. Рівному третій з черги Краєвий Зїзд Волинського Українського Обеднання. Перед відкриттям Зїзду учасники його, що зїхалися від усіх повітів Волині, вислухали Службу Божу, яку в українській мові, з благословенства Архієпископа Волинського Алексія, відправлено було в Рівенськїм соборі о. протопресвітером П. Пащевським, в сослуженні о.о. Сиротенка І, Кремінського І, Новіцького О., при протодіаконі Пундері. Після Служби Божої відправлено було молебна, перед яким виголосив до вірних, які заповнили собор, слово о. протопресвітер Пащевський, закликуючи до єдности і згоди в народі.

Біля 1 год. дня засідання Зїзду в залі кіно-театру Зафрана, заповненому делегатами та гістьми, відкрив Голова ВУО посол С. Тимошенко вступною промовою, в якій зясував, що причиною до скликання цього надзвичайного Зїзду ВУО послужила теперішня політична ситуація в Речіпосполитій після смерти Маршала Пілсудського, коли загострилась і українська проблема в Польщі. Після промови Голови ВУО оркестра відограла польський гимн, а хор відспівав український гимн „Ще не вмерла Україна”. До президії Зїзду Голова ВУО запросив сенатора М. Маслова, послів о. Волкова М., Ст. Скрипника, М. Буру, редактора о. Ковалевського та селянина О. Миронюка.

З огляду на короткий час обряд Зїзду (помешкання було представлено тільки до 4 год. дня), Голова Зїзду посол С. Тимошенко не оголошував численних привітань, надісланих Зїзду, оголосивши тільки привітання Зїздові від Владики Алексія і Владики Полікарпа. Владика Алексій надіслав слідуячого листа на імя Голови ВУО. „Високоповажаний Сергію Прокоповичу! Не маючи можливости, за виїздом до Варшави на сесію Св. Синоду, бути присутнім на Зїзді ВУО в Рівному, сердечно дякую Вам за надіслане ласкаве запрошення і прошу передати учасникам Зїзду мої молитовні побажання, щоби праці Його були користними для народу нашого в його устремліннях до власного єднання і до позитивної співпраці на Волині з синами польського народу в Державній Польщі. Призиваючи на Вас Боже благословення, застаюсь з

любовію та пошаною до Вас Алексій, Архієпископ Волинський“.

На пропозицію Голови, Зїзд ухвалює вислати привітання від Краєвого Зїзду ВУО Пану Президентові Речипосполитої проф. Ігнатию Мосціцькому, Маршалові Сміглові-Ридзові, Премерові Генералові Славой-Складковському.

Після того Зїзд заслухав ряд рефератів. Перший реферат — політичний виголосив Голова ВУО посол С. Тимошенко; в своєму рефераті посол Тимошенко, пригадавши основні закони Квітневої Конституції, що гарантують рівні права усім горожанам Польщі, навівши далі текст шлюбуння, яке Волинь складала після смерти Маршала Пілсудського на вірність Його ідеям, а також декларативне освідчення що до українського питання на Волині польського посла п. Сухоржевського з трибуни сеймової, яскраво освітлив зріст шовіністичних настроїв посеред польського громадянства (процеси „Wołunia“, „Волинського Слова“) та в польській певного напрямку пресі, які витворюють умови не до співжиття і братерської співпраці двох народів. Докладчик освідчив, що ідеологія ВУО, висловлена і принята на перших двох зїздах, зостається незмінною, але українство, організоване у ВУО, нігди не погодиться, щоб український нарід, всупереч Конституції, трактовано було як горожан 2-го ґатунку і за права української Волині в Речипосполитій буде боротися, бо в тому вбачає інтерес спільний і українського народу і Польської Держави, з огляду так само і на сучасне міжнародне положення, яке рівнож охарактеризував докладчик.

Реферат в справах церковних виголосив ред. О. Ковалевський. Аналізуючи ролю в житті Православної Церкви у відродженій Польщі трьох чинників — Уряду, ієрархії і вірних, докладчик приходить до висновку, що Уряд Польської Держави тільки після травневого перевороту заняв виразну позицію в розв'язанні церковно православної проблеми в Польщі, коли за урядів Маршала Пілсудського видана була Грамота Президента Речипосполитої про скликання Помістного Собору і відродження засад соборности в устрої Православної Церкви. Але від часу видання тої грамоти минуло вже 7 років, на протязі яких вірні все вірили, що цей надзвичайний історичний документ обов'язує як Уряд держави, так і Св. Синод нашої Церкви, і продовжують так саме оцінювати той високий, державний акт Голови Держави. Частина ієрархії, вихованої взагалі в російських традиціях, на початку повела боротьбу проти самого унезалежнення нашої Церкви від Москви, жертвою якої боротьби впав митрополит Юрій (пам'ять митрополита-мученика, на пропозицію докладчика, Зїзд вшанував повстанням з місць); далніше, коли полагоджена була вже справа автокефалії, ієрархія не завше розуміла духа грамоти Пана Президента, що відбілось в ряді проявів незадоволення українських православних мас, національні потреби яких в житті церковно-громадському неговано. Характеризуючи далі український церковний рух, як третій чинник в церковно-православнім житті в Польщі, докладчик підкреслює еволюційний і аполітичний характер того руху і поміркованість його діячів, а одночас-

но і в зв'язку з цим *одностійдність* цілого українського громадянства на Волині в справах і проблемах Церкви, не дивлячись на розбіжність в інших політичних і громадських поглядах і настроях. І такому положенню та характерові українського національного церковно-православного руху Церква завдячує той опір, який Волинь ставить в лоні Церкви пропаганді унії, ширенню сектантства, а навіть і большевизму посеред молоді. Не будь того національно-церковного руху на Волині, інакше далеко виглядала б давно вже картина церковного життя на Волині.

Докладчик вичисляє далі цілий ряд здобутків українського церковного руху на Волині після Луцького церковного зїзду 1927 року, вбачаючи в цих здобутках еволюційний поступ церковного життя, tempo якого іноді здається заповільним, що викликає й незадоволення (як, напр., на народнім зібранні у Почаєві у вересні б.р.). Повертаючи до нездійснених досі устроєвих засад в Церкві, намічених, як відродження давніх традицій, Грамотою Пана Президента, докладчик, виходячи з того розуміння, що обов'язок здійснити Грамоту Пана Президента лежить на Міністерстві Ісповідань та Освіти і на Св. Синодові нашої Церкви, ставить внесок про необхідність скликання в найскоршому часі Помістного Собору, якого заступити нічого і ніщо не може у великій справі унормування положення Православної Церкви в Польщі. Докладчик вказує також на необхідність і до Собору не викликати мовних конфліктів в Церкві, полагаджуючи це питання в душі бажань української пастви. Вбачаючи врешті ідеал церковного життя у повній згоді і єднанні ієрархії, духовенства і вірних, докладчик висловлює віру, що з правним унормуванням того життя на началах соборности запанують ті згода і єдність, бо „при всій пошані нашій до ієрархії, не можемо не пригадати, що історія наша знає випадки, коли Церква наша залишилась без ієрархії, але від початку християнства на Русі ніколи не було випадку, щоб Церква була без українського православного народу“.

Підчас реферату ред. О. Ковалевського увійшов на залу п. Волинський Воевода Г. Юзевський в супроводі сенатора І. Волишиновського і урядовців. При вході п. Воеводи всі присутні встали; оркестра відіграла марш 1-ої бригади, після чого Голова Зїзду посол С. Тимошенко звернувся до п. Воеводи з привітальною промовою, закликаючи присутніх проголосити „Славу“ Господареві Волинської Землі, як Вищому Репрезентантові Уряду Речипосполитої на Волині. Гучне й довге „слава“ понеслося з грудей присутніх на честь Достойного Гостя Зїзду. Пан Воевода в оточенні зайняв місце в ложі і прислуховувався нарадам Зїзду до кінця засідання.

Реферат про культурно-освітні справи на Волині виголосив посол до Сейму прот. М. Волков. Докладчик освітлив „кривди, які діються українському народові в справах шкільництва“, домагаючись, аби знесено було т. зв. шкільний закон Грабського, що мав запровадити утравізм в школі, а всамділі привів тільки до ліквідації українських шкіл, яких було вже на Волині в час прилучення її до Речипосполитої 467. Так само торкнувся доклад-

чик болючого питання про контингент учительства на Волині, що призначається з дільниць Держави, де зовсім і не чути української мови а потім чотирьохтижневими курсами стараються йому знання тієї мови дати, що не тільки не досягає цілі, а ще ставить те вчительство в прикре апеддагогічне становище перед учнями і батьками їх. Характеризуючи положення українського середнього шкільництва на Волині, докладчик широко застановився на факті ліквідації православної духовної семінарії в Крем'янці та заснуванні інтернату для підготовки кандидатів священства у Варшаві; докладчик не сподівається від того добра для Церкви і Народу, бо практика виховання у відірваності від народу кандидатів священства за часів Росії свідчить, що таке виховання дає священиків „урядового православія”. Врешті докладчик домагався заснування української середньої школи в Ковлі, удержавлення української гімназії в Рівному та висловив думку, що шостиміліоний український нарід в Польській державі таки має право на те, щоб для нього заснована була окрема вища школа.

Реферат про господарчі справи виголосив на Зїзді посол М. Бура; реферат про організаційні справи посол Ст. Скрипник. Основний зміст цих рефератів читачі знайдуть в уміщених нижче резолюціях Зїзду. Після докладів з позачерговою заявою виступив Генеральний Секретар ВУО посол Ст. Скрипник, в якій поінформував Зїзд, що в часі після 2-го Зїзду ВУО виступив із Української Парламентарної Репрезентації посол П. Певний, що привело і до вступлення на місце П. Певного, як Голови ВУО, заступника Голови посла С. Тимошенка. Цю зміну на становищі Голови ВУО Зїзд згідно статуту, акцептував до слідуючого Зїзду. Посол С. Тимошенко подякував за висловлене Зїздом довірря. В дискусії, яка відкрилась після рефератів, а для якої залишилось дуже мало часу, взяли участь: п.п. Католик Ф., Колесник П., Стаднюк, о. Кремінський, Наїдко. б. посол П. Серветник, інж. Ковпащенко. П. Серветник в своїй промові порушив справу про перешкоди, які статутова діяльність ВУО зустрічає на місцях, особливо по селах, дальших від політичного центра Волині Луцька. Після замкнення дискусії Голова посол С. Тимошенко в імені компетентних чинників освідчив, що коли б перешкоди, про які казав п. Серветник, мали місце, то про конкретні випадки таких перешкод треба подавати до відома п. Волинського Воеводи.

Після того Зїзд одноголосно ухвалив слідуючі резолюції по докладах, предложені резолютивною комісією в складі п.п. О. Ковалевського, Л. Михайлова і М. Книша:

Резолюція в справі відношення Волинського Українського Обеднання до Польської Держави й польського громадянства.

І. Українська проблема в Речіпосполитій, що є самоцінністю самою в собі залежить в значній мірі від ділання загально-державних сил. В цьому смислі смерть Юзефа Пілсудського без сумніву відбилася некорисно на стані української справи в Польщі.

Під нинішню хзілю відбувається в Речипосполитій боротьба за підставові шляхи її державного устрою поміж різними політичними орієнтаціями.

В цій ідейній боротьбі й кристалізації польської громадської думки Надзвичайний Краєвий Зїзд Волинського Українського Обеднання, як Зїзд громадян Речипосполитої української національності, заявляє, що Польща Пілсудського є найістотнішим виразником політично-історичних перспектив, що звязує Річпосполиту Польську в її розвитку з українською справою, як рівнож що тільки ця Польща дає моральну гаранцію задоволення національних аспірацій українських громадян Речипосполитої.

Краєвий Надзвичайний Зїзд стверджує, що він стоїть в своєму громадському почутті на ґрунті Квітневої Конституції Речипосполитої Польської, що була останнім актом державної волі Юзефа Пілсудського й під якою він положив свій підпис.

В глибокому пересвідченні Краєвого Зїзду ця Конституція, що Польську Державу уважає за спільне добро всіх її громадян, що запевнює іменем Держави вільний розвиток громадянства та забезпечує свободу сумління, слова й обеднань уможливує— національно-політичний, культурний та господарчий розвиток українського народу.

В почутті своєї відповідальности, як громади Речипосполитої, Краєвий Зїзд заявляє, що для добра українського народу, як рівнож виходячи з інтересів Держави, як спільного добра, є конечною й невідкладною річчю, щоби Уряд Речипосполитої в українському питанню зайняв якнайвиразніше становище.

II. Краєвий Зїзд стверджує, що найбільш позитивне розв'язання для українського громадянства й державних інтересів Речипосполитої української справи може мати місце тільки в атмосфері доброзичливого відношення польського громадянства до українських національних стремлень. Зїзд розуміє, що тільки в цих умовах може бути досягнене щире порозуміння обох громадянств в праці над розбудовою майбутнього Речипосполитої, як спільної Батьківщини.

Резолюція в церковних справах.

Краєвий Зїзд Волинського Українського Обеднання ще раз стверджує, що українське громадянство бачить в Грамоті Президента Речипосполитої від 30 травня 1930 року той державно-правний документ, що запевняє йому вільний розвиток релігійно-церковного життя згідно з традиціями Церкви Православної в давній Речипосполитій і стремліннями самого населення.

В цілковитій згоді з духом Грамоти Краєвий Зїзд Волинського Українського Обеднання висовує такі домагання, що вимагають якнайскоршого розв'язання:

- 1) унормовання правного положення Автокефальної Православної Церкви в Речипосполитій.
- 2) скликання П'ятого Собору Православної Церкви в Польщі по думці Грамоти Президента Речипосполитої,
- 3) переведення дерусифікації Православної Церкви в Поль-

щі згідно з стремліннями українського православного населення.

Що торкається церковного-релігійного життя на Волині, то Зїзд висуває такі домагання:

- 1) переведення соборности в епархіяльному й парафіяльному житті на Волині,
- 2) періодичне скликання Єпархіяльних Зібрань, започаткованих Архиепископом Алексієм,
- 3) відкриття Теологічного Лицею в Кремянці на Волині для підготовки кандидатів православного духовенства на Волині, що повинні рекрутуватися з українського середовища,
- 4) викладання науки релігії в рідній мові дітей,
- 5) з огляду на недоречність провадження Дяківської Школи в Кремянці в московській мові та гльорифікування в ній старих московських порядків, — зміни керовництва й напрямку школи, щоб вона виконувала головне своє завдання: випускати псаломщиків, підготовлених до високого й відповідального служення серед українського православного населення Волині.

Резолюція в справі задоволення біжучих потреб українського громадянства:

Краєвий Зїзд Волинського Українського Обеднання стоїть на ґрунті конечности всебічного задоволення українських національно-політичних домагань у згоді з Конституцією Речипосполитої, від яких не відступить жадною мірою.

Будучи свідомий того, що осягнення підставових постулатів українського життя в Речипосполитій залежить від ряду чинників, а передовсім від сконсолідованих зусиль цілого українського громадянства, Краєвий Зїзд Волинського Українського Обеднання наразі висуває ті невідкладні справи, що вимагають негайного розв'язання.

I. Затруднення української інтелігенції.

Стан безробіття української інтелігенції не може дальше тривати, як і свідоме її усунення від участі в державному апараті Речипосполитої. Є неприродною річчю, щоби громадяни Речипосполитої української національності, що будують разом з поляками її велике майбутнє, були би позбавлені праці в адміністративних установах державних і самоврядових, як рівнож в приватних установах загально-державного характеру.

Краєвий Зїзд Волинського Українського Обеднання уважає таке відношення до української інтелігенції за найбільшу несправедливість і звертає увагу Уряду Речипосполитої на конечність якнайскоршого і всебічного розв'язання так болючої для гідности українського громадянства справи.

II. Культурно-освітні справи.

Краєвий Зїзд Волинського Українського Обеднання уважає справу шкільництва за найбільш болючу для українського народу Шкільний закон С Грабського мусить бути змінений в дусі ідей, що лягли в основу нової Конституції Речипосполитої.

Усвідомлюючи, що така зміна може відбутися лише в зако-

давчій дорозі, Краєвий Зїзд Волинського Українського Обєднання висуває такі невідкличні шкільні вимоги:

- 1) реорганізація повшехного шкільництва на Волині в тому напрямку; щоби українська дитина мала запевнену можливість користати зі шкільної науки в рідній мові,
- 2) zatrudнення в повшехному шкільництві осіб, що знають українську мову, історію й дух культури українського народу,
- 3) поставлення науки української мови в середніх, державних і початкових школах на відповідному рівні.
- 4) удержавлення приватної Української гімназії в Рівному, що містився би у власному будинкові, будову якого розпочав був Повістовий Відділ у Рівному,
- 5) матеріальна допомога від Уряду для Товариства ім. Лесі Українки в Луцьку й Товариства „Українська школа” в Рівному, що утримують приватні школи з українською мовою навчання,
- 6) розбудова професійних шкіл на Волині з відповідним углядненням в науці української мови,
- 7) якнайширша матеріальна допомога з боку державного Скарбу українським громадським організаціям, що провадять культурно-освітню працю на Волині.

III. Господарчі справи.

Краєвий Зїзд Волинського Українського Обєднання стверджує, що господарче положення Волині в порівнянні зі станом, в якому залишила наш Край московська влада, значно покращав. Уряд Речипосполитої на цьому відтинкові виявив добру волю. Та все-ж ті інвестиційні засоби, що їх дає Волині Уряд, стоять у великій диспропорції з природнім темпом господарчого розвитку, спірається на новочасні засади сільсько-господарчого розвитку, як і промислово-торговельні потреби Краю.

Краєвий Зїзд Волинського Українського Обєднання підкреслює конечність збільшеної уваги з боку Уряду до надзвичайно широких тенденцій господарчої розбудови Волині, а значить її вирівнання з центральними і західними округами Речипосполитої в інтересах не тільки волинського населення, але й цілої Держави.

Зокрема Краєвий Зїзд Волинського Українського Обєднання підкреслює конечність:

- 1) приспішення перебудови рільничого устрою на Волині зі спеціальним углядненням комасації і парцеляції,
- 2) прихильного від Уряду відношення до упромисловлення Волині, розвитку закладів для перетворення хліборобських продуктів, поширення варштатів праці для безземельного й малоземельного сільського населення,
- 3) ліквідації заборження селянських господарств, зокрема ліквідації обтяження ґрунтів з передвоєнних і воєнних часів,
- 4) поширення сітки залізничних шляхів та шляхів з твердою поверхнею, регуляції сплавових рік, побудовання залізниці Луцьк-Володимир для сполучення Волині з Горішньою Сілезією,
- 5) створення Волинського Ревізійного Союзу мішаного характеру, що уможливить всебічну самодіяльність цілого волинського населення.

Резолюція в організаційних справах.

Краєвий Зїзд стверджує великий рівень національної свідомости українського населення Волині. Це явище є наслідком глибоких конструктивних процесів, що відбуваються в житті українського народу і між іншим забезпечує маси перед розкладовими впливами комуністичних чинників, що намагаються зеднати незрівноважені елементи для своєї антидержавної роботи.

В звязку з цим Зїзд, свідомий того, що ідеологія Волинського Українського Обєднання знайшла вже глибоке зрозуміння серед найширших верств українського населення Волині, про що свідчить зріст кількості низових організацій, Доручає провідним органам ВУО негайно приступити до обєднання в установах ВУО населення тих місцевостей, що не охоплені організаційною сіткою Просвітянських Хат і в першій черзі населення північних повітів Волині.

Краєвий Зїзд вважає за конєчне зміцнити контакт Округових Управ ВУО з низовими установами, а особливо оживити культурно-освітні праці в цих останніх.

Для цього належить:

- 1) побільшити кількість фахових інструкторів, забезпечуючи їм технічні можливості праці,
- 2) закликати мійську українську інтелігенцію до найчастіших відвідин низових установ, де би читалося та виголошувалося реферати на теми з усіх ділянок громадського життя.
- 3) поширити сітку зимових культурно-освітніх курсів для підготовки провідників громадської праці на селі,
- 4) домагатися від самоуряду приділення до праці в установах ВУО фахових інструкторів, що володіли би українською мовою й психічно були би приготовлені до праці поміж українського населення,
- 5) побільшити кількість видавництва ВУО.

В звязку з тим Зїзд ухвалює створити при Головній Управі ВУО спеціальний фонд на видавничу й культурно-освітню працю, а рівночасно закликає українське громадянство взагалі, а членів ВУО й всі низові установи зокрема до складання якнайбільших пожертв на цю ціль.

О год 4-й Голова Зїзду посол С. Тимошенко заквив Зїзд промовою, в якій подякував його учасників за численне прибуття на Зїзд та запропонував по прийнятому звичаєві проспівати „Заповіт” Шевченка. Усі присутні піднялись зі своїх місць і відспівали: „Як умру, то поховайте мене на могилі“...

ОФІЦІЙНИЙ ВІДДІЛ.

В справі підпису на офіційних актах.

Волинська Духовна Консисторія. 5.XI. 1937 року № 17773.
До Всечесного Духовенства Волинської єпархії.

У виконання резолюції Високопреосвященного Алексія, Архієпископа Волинського й Крем'янецького, з дня 25 жовтня б. р. Духовна Консисторія наказує Всечесному духовенству єпархії во всіх офіційних актах, проханнях, рапортах, докладах і т.п. а також в метричних і інших книжках церковно-парафіяльного діловодства подавати читкий підпис, з зазначенням повного свого звання, імени та прізвища.

За недотримання цього наказу винні будуть карані штрафом на користь бідних духовного стану.

Нагороди.

Високопреосвященим Алексієм, Архієпископом Волинським і Крем'янецьким, нагороджено:

К а м и л а в к о ю — настоятеля Шельвівської парафії, Горохівського пов., свящ. Іліяна Подліскозого, ко дню Різдва Христового, за усердну службу.

Б л а г о с л о в е н о ю г р а м о т о ю — церковного старосту церкви в с. Шепетині, Дубенського пов., Прокопа Марчука, за усердну службу; парафіянку церкви с. Юськовець, Крем'янецького пов., Домникію Найсик, за пожертвування 300 злот. на закуплення Голгофи і церковного старосту церкви с. Княже, Горохівського пов., Стефана Кунткевича, за усердну і корисну службу.

П о х в а л ь н и м л и с т о м — парафіянина церкви с. Шепетина, Дубенського пов. Івана Савелюка, за пожертвування дарохранительниці; парафіян церкви с. Буци, Дубенського пов., Александру та Дарію Стець, за пожертвування 240 зл. на закуплення дівочого образу; парафіянку церкви с. Юськовець, Крем'янецького пов., Татьяну Бабчук, за пожертвування запрестольного хреста; Сестричество церкви с. Краснолуки, Крем'янецького пов., за пожертвування кони; молодь с. Юськовець за теж; учительку народньої школи в Брониках, Рівенського пов., Віру Шедко за належне виховання дітей; солтиса с. Плиски, Крем'янецького пов., Александра Гавришко та старшого братчика Пли-

сецької церкви Фому Михашука, за збудовання брами коло церкви; парафіянина церкви с. Княже, Горохівського пов., Митрофана Шушко, за старання до закуплення дзвонів і церковного старосту церкви с. Фусова, Горохівськ. пов., Євдокима Терновського, за усердну службу.

Адміністративні переміни.

6 жовтня. Петра Шевчука, з огляду на тяжку хворобу, звільнено від вик. об. 2-го псаломщика Межиричської парафії, Здолбунівського повіту, і виконуючим тії обовязки призначено скінчившого дяківську школу Парфенія Цимбалюка.

6 жовтня. Диякона Сергія Петрошука, за неявкою до місця призначення, звільнено з посади псаломщика Хорохоринської парафії, Луцького повіту, і призначено на вільну посаду псаломщика Хорлупської парафії, тогож повіту.

6 жовтня. Псаломщика з Іванчиць диякона Павла Боярчука з 1 жовтня переміщено на посаду псаломщика до с. Любче, Луцького повіту.

6 жовтня. Володимира Гаськевича, згідно прохання, позовставлено на посаді псаломщика в Кімнатці, Кременецького повіту. Призначеного було до Кімнатки псаломщика Никиту Сятковського з 15 жовтня призначено на посаду псаломщика до с. Шумбара, Кременецького повіту,

6 жовтня. З 15 жовтня переміщено: псаломщика з Обгова, Дуб. повіту, Георгія Капустинського—на посаду псаломщика до Синьова, Рівен. повіту; псаломщика з Шумбара, Кременецького повіту, Николая Маліборського, на посаду псаломщика до с. Колоденки, Рівенського повіту, і псаломщика з Синьова диякона Мойсея Фірковського —на посаду псаломщика до Обгова.

7 жовтня. З 15 жовтня переміщено: псаломщика з Бискупич Шляхетських, Володимирськ. пов., диякона Косму Іващенко—на посаду псаломщика до с. Підбереззя, Горохівського пов.; псаломщика з Гущи, Любомльського пов., диякона Филипа Ішука —на посаду псаломщика до Бискупич Шляхетських, псаломщика з Підбереззя Николая Стаховського — на посаду 1-го псаломщика до с. Гущи; псаломщика з Боржемця, Дубенського пов., Феодора Потаповського, згідно прохання, — на посаду псаломщика до с. Омеляна, Рівенського пов., заступника псаломщика з Великого Раківця, Кременецького пов., Степана Ржепецького — на посаду псаломщика до Боржемця; псаломщика с Борок, Кременецького пов., Павла Римарчука — на посаду псаломщика до Старого Олексинця, тогож пов.; псаломщика з Яблонного, Костопольського пов., Євстафія Горбатюка, згідно прохання, — на посаду псаломщика до с. Борок і заступника псаломщика з Довгоший, Дубенського пов., Павла Кужеля — на посаду псаломщика Хорохоринської парафії, Луцького пов.

7 жовтня. З 15 жовтня переміщено: заступника псаломщика з Бугрина, Рівенського пов. Семена Авдієва — на такуж посаду

до с. Тесова, Здолбунівського повіту, і заступника псаломщика з Тесова Филипа Пагубко на посаду 2-го псаломщика Кричильської парафії, Костопольського пов.

7 жовтня. Михаїла Садецького, що скінчив дяківську школу, призначено з 15 жовтня на посаду псаломщика до Яблонного, Костопольського пов.

7 жовтня. З 15 жовтня призначено заступниками псаломщиків: Леонтія Капусняка, що скінчив дяківську школу, — до Великого Раківця, Крем'янецького пов., Володимира Бакуна, що скінчив туж школу, — до Милостова, Рівенського повіту; Алексія Пашкевича, що скінчив туж школу, — до Бугрина, Рівенського повіту, і Петра Скоробацького, що скінчив туж школу, — до с. Довгоший, Дубенського повіту.

9 жовтня. Іосифа Неліповича позоставлено вик. об. псаломщика при церкві в Лисині, Дубенського повіту.

10 жовтня. Псаломщики: з Крупи, Луцького повіту, Іосиф Лашук і Хворостова, Володимирського пов., Семен Рижук, згідно прохання, переміщені з 15 жовтня один на місце другого,

11 жовтня. Мефодія Бохотницю, що скінчив дяківську школу, призначено з 15 жовтня заступником псаломщика до Шпанова, Рівенського пов.

12 жовтня. Дмитрія Ставінського, що скінчив дяківську школу, призначено з 15 жовтня на посаду псаломщика до с. Свистязя, Любомльського повіту.

Хиротонії

3 жовтня. 1937 року псаломщика Ковельського Собору диякона Феодора Форманчука рукоположено в пресвитера.

10 жовтня 1937 року псаломщика з Романова, Луцького повіту, диякона Максима Федорчука рукоположено во пресвитера.

Некролог.

Померли: заштатний псаломщик Свинюхської парафії, Крем'янецького п., Іаков Берестовський; заштатний псаломщик диякон Басо-Кутівської парафії, Рівенського пов.. Іоан Волошкевич; псаломщик Волоськовецької парафії, Здолбунівського пов., Євгеній Гороховський і псаломщик Чеснохресної церкви м. Ковля Семен Черняк.

ХРОНІКА.

В день державного Свята Незалежності. В день 11.XI що цього року, як день державного Свята Незалежної Польщі, святкується уперше на підставі вже закону, прийнятого Законодатними Палатами в березні б. р., Високопреосвящений Алексій, Архієпископ Волинський і Крем'янецький, відправив урочистого молебна в сослуженні 6 священників і архидиякона, у великій церкві Богоявленського мана-

стиря. Перед молебном відчитана була в українській мові о. прот. М. Тучемським „Відозва Його Блаженства, Блаженішого Діонісія, Митрополита Варшавського і всієї Польщі, на день Свята Незалежності 11 листопада 1937 року”. На молебні були присутніми представники адміністрації, війська і самоврядування, секретар і урядовці Вол. Дух. Консисторії, інспектор і педагогічний персонал Духовної Семінарії, директор і педагогічний персонал Кремян. укр. гімназії, учні тих шкіл та приватні богомольці.

Сесія Св. Синоду Православної Церкви в Польщі. Від 5 по 8 листопада б. р. відбулася, під головуванням Його Блаженства митрополита Діонісія, сесія Св. Синоду, в присутності архієпископів Феодосія Віленського, Александра Польського, Алексія Волинського та єпископа Сави Гродненського. Засідання Св. Синоду присвячені були цілому рядові біжучих справ в житті Православної Церкви в Польщі та окремих її єпархій. Затверджено Св. Синодом на цій сесії на становищах о. о. членів Волинської Духовної Консисторії прот. А. Сагайдаківського, прот. А. Брихиха і свящ. Г. Григоровича. Благословлено Св. Синодом вживання української мови в богослуженні в усіх тих парафіях, які просили про те, і просьбу яких було представлено Волинською Єпархіяльною владою, а саме: с. Казимірка Костоп. пов., с. Снігурівка Кремян. пов., с. Бармаки Рів. пов. і с. Верещаки Кремян. пов.

Порозуміння між Польщею та Німеччиною в справі національних меншин. Польський та німецький уряди 5 цього листопада оголосили декларацію, згідно пунктів якої польська меншість в Німеччині, а німецька в Польщі, не зазнають жадних труднощів в своєму національно-культурному розвитку, маючи право закладати та вдержувати школи з навчанням у рідній мові, свобідно вживати своєї мови у слові та письмі, і в особистих та господарських взаєминах, у пресі і на публичних зборах, об'єднуючись в культурні та господарські товариства, в церковній діяльності признано членам меншин право плекати релігійне життя в рідній мові і право церковної організації. Уряди не будуть втручатися до відносин у віроісповідній та добродійній діяльності.

З приводу цього порозуміння канц. Гітлер прийняв польського амбасадора у Берліні Ліпського, а потім представників „союзу поляків в Німеччині”; одночасно Президент Речипосполитої прийняв німецького амбасадора у Варшаві фон-Мольтке і представників німецької меншини в Польщі.

Заборона уніятському духовенству Станіславської дієцезії брати участь у світських товариствах і установах. Станіславський єп. Григорій Хомишин видав розпорядження по своїй дієцезії, згідно якого забороняється під канонічним пошуком усім священникам, як душпастирям, так і на інших становищах, належати до світських товариств та установ якогось небудь роду, в яких виділі голова вибрані голосами членів, з винятком тих товариств і організацій, де священник з уряду, а не з вибору має вступ, або які мають на цілі підтримувати справи Церкви і стоять під впливом Церкви. Також вільно бути членами фінансових, економічних, торговельних та промислових установ на основі членських вкладок чи акцій, але ніколи не вільно сповняти в них безпосередньо якийнебудь уряд чи функцію.

40-ліття священнослуження митрофорного протоєрея Стефана Грушка. „Добрий Пастир” — це ідеал, осягнення якого повинно бути метою життя кожного пастиря Церкви Христової. Найчастіше осягають його такі, скромні труженики, які й не мріють про кар'єру, нагороди, славу.

По істині до цієї групи пастирів належить всіми шанований митрофорний протоєрей о. Стефан Грушка, сорок літ священнослуження якого сповнилося 5 жовтня ц. 1937 р. За цей довгий час праці в Церкві, для церкви й народу, він ні разу не просив про переміщення його на інші, а тим більше — на ліпші парафії. Навпаки, завжди церковна влада, виріжнюючи його, як справді доброго пастира, сама, для добра Церкви, пропонувала йому (був випадок — навіть телеграфічно) обійняти ту чи іншу парафію, щоб підняти її, налагодити в ній розхитане життя й т. д.

І о. С. Грушка, виконуючи волю церковної влади та свій пастирський обов'язок, охоче брав на себе все нові тягари життя й лилов у нові місяці, щоб за якийсь час тікнися багатими плодами свого апостольського служення. Зайнятий справою серед народу й знаходячи в ній справжнє щастя життя, о. С. Грушка не думав про

„видимі“ нагороди за цю працю. Вони приходили до нього самі, несподівано. Сьогодні достойний ювілянт має всі церковні нагороди, приступні для ієрея, включно до митри й становища соборного протоієрея при єпископській кафедрі в Луцьку, столиці Волині.

О. прот. С. Грушка холмщанин. Народився в с. Сільці (Сельці) холмського повіту 25 липня 1872 р. До духовної школи вступив у Холмі, але за добрий голос у числі кільканадцять хлопців був переведений до духовної школи в Варшаві, щоб співати в варшавському архиєрейському хорі. По скінченні холмської духовної семінарії в 1896 р. два роки вчителював у церковно-приходській школі. 14 вересня 1896 року був висвячений в Лісні Підляській (монастир) у диякона, а 5 жовтня 1897 р. в священника архієпископом холмсько-варшавським Флавіаном.

З того часу й починається пастирська праця о. прот. С. Грушко, що вся, за виймком часів війни, протікла серед рідного народу. Підляшшя й Холмщини, а саме в Білі Підляській, с. Дрелеві радинського повіту, Корощині більського повіту й Копилові грубешівського повіту.

Власне з Копилова о. Грушка був евакуований в 1915 р. на схід, зайняв становище військового священника при рухомому військовому шпиталі й в 1917 році перебував у Луцьку.

По поверненні на Холмщину в 1922 р. о. Стефан Грушка був призначений в сані протоієрея, настоятелем св. Успенської церкви в Грубешеві, в березні 1928 р. — настоятелем Іоанно—Богословської церкви в Холмі й в березні ж 1935 р. — настоятелем собору в Луцьку. Одночасно з переведенням із Грубешева в Холм о. прот. С. Грушка був покликаний на члена варшавсько-холмської духовної консисторії.

В Луцьку о. прот. С. Грушка, носячи титул повітового протоієрея, є благочинним міської округи й головою повітового місійного комітету.

Про свій 40-літній ювілей священнослуження о. Стефан рішуче нікому не згадував і в неділю 17 (4) жовтня, на передодні ювілею, мав служити в іншій церкві, але в суботу після всенічної представники соборної парафії звернулися до ювілянта з проською помолитися наступного дня разом із ними в соборі з нагоди 40-ліття його священнослуження. Коли ж у неділю о. Стефан кінчав Службу Божу, в собор прибули протопресв. о. П. Пашевський, митроф. протоієр. Ол. Огибовський й склавши ювілятові сердечні поздоровлення, і разом з прот. В. Новоселецьким і прот. Н. Фомичем, у сослуженні протодияк. Скворонського й дияк. Карася, відправили молебень за здоров'я й дальшу успішну працю достойного ювілянта. Слово, присвячене ювілятові, виголосив протопресв. П. Пашевський.

Після молебна делегація парафіян на чолі з соборним старостою п. П. Шаплею піднесла о. митроф. протоієр. С. Грушці адрес в гарній оправі.

Зі свого боку бажаємо достойному ювілятові довгих літ здоров'я й щастя життя.

Закриття філії „Сільського Господаря“ в Луцьку. Луцьке повітове староство розпорядженням від 27.X б. р. припинило, на підставі арт. 16 і 41 Закону про товариства від 27.X 1932 р., діяльність філії Краєвого (у Львові) Господарчого Т-ва „Сільський Господар“ в Луцьку зо всіма його гуртками, що існували на території Луцького повіту. Мотивами до закриття подано в розпорядженні те, що „діяльність того т-ва суперечить обов'язуючому закону і встановленому для т-ва обсягу і засобам ділання, а також загрожує безпеці, спокою і публичному порядку“.

Приріст населення. В другому кварталі с. р. природний приріст населення в Польщі дав 88.794 осіб, коли в тому самому часі минулого року сей приріст дав 122.503 осіб. Найбільший приріст населення занотували в другому кварталі с. р. на просторі львівського воєводства, а саме 8.517 осіб. На Волині приріст виносить 6.702, на Поліссі 4.958, у станицлавівському воєвдстві 3.605, і тернопільському 3.520, Приріст населення віроісповідань р.-катол. дав 53442, правосл. 14.614, гр.-кат-9.856, мойсеєвого 8.633, євангелицького 1.185, інших віроісповідань 119 осіб. Найбільший природний приріст у відсотках припадає на євангеліків, бо 9,8 на 1000 мешканців. На другому місці є греко-католики (7,8 на 1.000), даліше римо-католики і православні (по 6,8) та Жиди (6,2).

Національний склад студентства вищих шкіл в Польщі. Тижневик „Zyscup“ подає слідуочу таблицю національного складу студентства в Польщі. На 48.071 студентів було — 41.360 поляків (86%), 3.339 жидів (6,9%), 1.434

українців (2,9%), 550 німців (1,2%), 198 білорусів (0,4%), 118 литовців та інших 1.072 (2,50%). Цифри ці „Zaczym” порівнює зі складом загалом населення в державі, а саме поляків — 68,9%, українців 10,1%, жидів 8,9%, білорусів 3,1%, німців 2,3%, інших 7%.

В двадцять річницю большевицького панування на Сході Кривавий терор, яким означили большевики 20-ліття захвату ними влади на Сході Європи, не вразє в тій нещасній країні „щасливого та радісного” життя. Газетні сторінки продовжують рябіти від наголовків: „Nieustanne wyroki śmierci w ZSRR”, „codzienna seria wyroków śmierci w ZSRR”, „nowe aresztowania dygnitarzy woiewskich” (арештовано б. народного комісара освіти Бубнова, б. комісара рільництва Яковлева, б. комісара вн. справ на Україні Баліцького, б. комісара рільництва Чернова і т. д.), 76 wyroków śmierci w ZSRR. „В совітах судять священників”, „Krwawy bilans sowiecki” і т. д. Згідно цього білянсу, далеко неповному, який могли тільки підвести заграничні кореспонденти в Москві, за один жовтень місяць розстріляно в 20-ту річницю „жовтневої революції” коло 800 осіб, т. зв. „ворогів народу”.

Навіть для дівтори іспанської досить того „щастя”. „Angriff” повідомляє з Москви, що 400 хлопців — втікачів з Іспанії, яких большевики умістили в притулку поблизу Москви, збунтовалося, протестуючи проти злого відживлення та поводження з ними. Совітська влада застосувала силу, щоб навести порядок; кількох хлопців — проводирів бунту червоні господарі арештували.

Нічого не навчилися. В Харбині (Маньчжу Ди-го) видається православний російський журнал „Хлѣб Небесный”, В ч. 10 б. р. цього журналу знаходимо характеристичну, для православних духовних кол московських заграницею, замітку. Подавши відомість про те, що в серпні б. р. в М. Сердоболі (Фінляндія) відбувся Зїзд православних ієрархів трьох держав: Фінляндії, Естонії і Латвії, православні церкви яких знаходяться під юрисдикцією Царгородського патріярха. „Хлѣб Небесный” від себе пише: „Нельзя не признать полезныя подобныя созыщанія, но мы высказали бы одно пожеланіе: так как единство православных русских церквей в Зарубежьѣ очень важно во всѣх отношеніях для самосохраненія русских и для возрождающейся (?) Россіи, то необходимо подумать въм ієрархам Прибалтійських православных церквей о переключеніи себя в единеніе с Зарубежною Православною Русскою Церковью и о вхожденіи в юрисдикцію Русскаго Заграничнаго Синода в Сремских Карловцах. Всякій отход от юрисдикціи Зарубежнаго Православнаго Синода играет в руку врагов Православной Русской Церкви, разрушая національное единство и развивая сепаратизм”. — Очевидно, що такої ж думки ці люди і про Автокефальну Православну Церкву в Польщі... Добрий тобі „Хлѣб небесный”.

Безбожницькі курси для фільмових режисерів в СССР. Централья совітських безбожницьких союзів звернулася до управи совітського фільмового тресту „Госкіно” з домаганням переведення спеціального курсу для режисерів безбожницьких фільмів. Провід тих курсів обійме знаний режисер Айнштайн. До участі в курсах допущать також заграничних режисерів. По скінченні курсу відбудеться кваліфікаційний іспит.

Новий натиск на релігію в СССР. Не зважаючи на нову конституцію в СССР, як звідомляє часопис „Ля Лібр Бельжік” на основі інформацій одного солідного журналіста, що звідти вернувся, там назріває новий натиск на релігію, що був у посліднім часі неначеб го притих, Комісар внутрішніх справ має висловитися, що всі християнські церкви й інші молитовні дома, які ще осталися, мають бути знищені. Уникнуть тої долі тільки ті будови, котрі відзначаються особливою мистецькою вартістю. Та вони не будуть служити релігійному культові, тільки будуть об'єктами оглядання для туристів як пам'ятники старої архітектури. Вже видано розпорядок розібрати 2900 храмів і 63 монастирів. У Владивостоці після достаточного замкнення собору і католицької церкви, в тім місті з майже стотисячним населенням, не осталося ні одна святиня.

Наступ комунізму на Польщу. В останньому часі відбувся в Париж конгрес комуністичної партії Польщі. Конгрес основно займався політичним положенням у Польщі. З огляду на нові внутрішньо-політичні умовини в Польщі конгрес постановив змінити тактику комуністів і приноровити її до нових обставин. Отже ко-

муніцистична партія Польщі прийняла як головну засаду піддержувати кожний рух, що поборює фашизм. Конгрес мав рішення підтримувати всі демократичні групи, а навіть і тих священиків, які в громадській діяльності стоять на „протифашистівським” становищі.

Італія приєдналась до японо-німецького антикомуністичного договору. 6 цього листопаду в Римі урочисто підписано протокола, на підставі якого Італійці приєднались до договору проти Комінтернові, заключеного поміж Німеччиною та Японією 25 листопаду 1936 р.

Величаве просвітянське свято українців на Закарпатті. 17 жовтня б. р. відбулось в м. Ужгороді в Чехословацькій величаве просвітянське свято українського народу. У маніфестаційному, після Служби Божої, поході, який тривав дві години, взяло участь 14.230 осіб. Кіннотчики з прапорами, наколесники, тисячі пластунів і пластунк, понад півтисячі шкільних дітей, гуцулки з лазровим вінком під пам'ятник през. Масарика, Головна Управа Центральної Просвіти з головою Матірної Просвіти зі Львова, кільканадцятьох священиків праославних і греко-католиків, делегації читальень з цілого українського Закарпаття з жовто-блакитними прапорами і транспарантами — пройшли, при магісах кільканацятьох оркестр, головними вулицями Ужгорода на площу, де, в присутності губернатора та віцегубернатора, відбувся всепросвітянський Зїзд тисячних мас під відкритим небом. Після відкриття Зїзду д-ром Юлієм Брашайком та шанування пам'яті през. Масарика, було виголошено ряд рефератів, що їх розпочав відомий український діяч о. Августин Волошин, з одною провідною думкою: Закарпаття визнає себе частиною великого українського народу і ствержує, що ніякого руського народу на Закарпатті нема, домагається усунення московщини зі шкіл та урядів і введення укр. мови, домагається поліпшення матеріального положення та повної автономії краю.

Українська пісня через англійську радіостанцію. Дня 22 жовтня передавала в год. 6.35 вечором найбільша англійська радіостанція (Рідженал) вранку українських пісень, укладу проф. Олександра Кошиця, співав їх хор Бритіш Бродкастинг Корпорейшен під батутотою знаного англійського диригента Геслі Вудгейта.

† Павел Григорович Юденко.

Дня 2 цього місяця помер у Крем'янці б. член Волинського Єпархіального Управління, пізніше — урядовець Консисторії, з фаху — учений лісовод і агроном, Павел Григорович Юденко.

Покійний походив з дворян Уфимської губ., народився 5.XII. 1867 року в Почаєві на Волині, де батько його служив поручником граничної сторожі. Середню освіту набув в Сиротському інституті ім. Николая I в Гатчині коло Петербургу. Вищі студії проходив у Петровсько-Розумовській сільсько-Господарчій і Лісовій академії (коло Москви), якої сільсько-господарчий відділ скінчив 1892 року, відділ лісовий — 1893 року. Того ж року одружився в Гатчині з донькою радника двору й вступив на державну службу. Проходив її в Лісовому відомстві в б. губерніях — Сувалкській, Таврійській і, нарешті, в роках 1911 — 1919 на Волині, в Крем'янці, де був повітовим лісничим і за влади української, коли також ніс обов'язки почесного мирового судді та голови бюджетово-ревізійної комісії Повітової Земської управи. Коли ж з переходом Волині під Польську владу, в Крем'янці було почато організацію Волинського Єпархіального центру, — покійний покликаний був Його Блаженством Митрополитом Діонісієм, тоді

Владикою Кремянецьким, на члена Волинського Єпархіального Управління, з дорученням йому завідування фінансовою частиною Управління. Закінчив свою службу в Консисторії в 1934 році на становищі скарбника.

Поруч вказаних офіційних становищ, був покійний у різних часах також Головою Товариства побороювання сухот, членом „Р. Б. Общества“, членом т-ва „Просвіта“ в Кремянці, якому дарував свої книги, і т. ін. Був також постійним працівником пера, співробітничав між інш. в „Духовному Сіячі“ пишучи часто і в різних громадських справах, якими завжди цікавився. Дуже любив книгу, що вважав її за першого свого друга та знаходив розраду в якій навіть у найтяжчі хвилини свого життя.

Помер по довгій недузі, що прийшла до нього якось непомітно й поволі, разом з восьмим десятком життя. До помешкання померлого помолитися за його душу й наступного дня на одпівання до собору, яке відправив, в сослуженні 5 священників архидіякона і диякона, митроф. прот. о. М. Тучемський, й, провести на монастирське кладовище — зібралися однаково і земляки його й українці. Так само і українське слово над могилою прощаного пролунало серед своїх йому промов.

Хай же вічна пам'ять про померлого зберегається і серед нас, українців, що в особі покійного мали завжди справжнього приятеля!

Л. К.

УКРАЇНСЬКЕ ДОБРОДІЙНЕ Т-ВО В КРЕМЯНЦІ
п р о в а д и т ь

ІДАЛЬНЮ

ул. Перацького 19.

Свіжі й смачні сніданки, обіди й вечері в ціні 25—55 гр.

Б У Р С У

для хлопців, учнів сер. шкiт.
Повне утримання місяч. 28 зл.

Адреса Редакції:

m. Krzemieniec, Wołyński Konsystorz Duchowny
Redakcja dwutygodnika „Cerkwa i Narid”

ПЕРЕДПЛАТА: річна 8 зл., піврічна 4 зл., квартальна 2 зл., місячна 80 гр. Окреме число—40 гр.

ОГОЛОШЕННЯ: ціла сторінка—25 зл., $\frac{1}{2}$ стор.—15 зл., $\frac{1}{4}$ стор.—8 зл., $\frac{1}{8}$ стор.—5 зл.
Дрібні оголошення по 10 гр. за слово

Гроші надсилати на conto чекове Волинської Духовної Консисторії — П. К. О. № 140.288, або переказами на адресу:
m. Krzemieniec, Wołyński Konsystorz Duchowny.

Видавець — Волинська Духовна Консисторія. Відп. редактор — В. Жвасницький.

Drukarnia W. Cwika w Krzemieńcu.